

ORSAM Rapor No: 18
THE BLACK SEA INTERNATIONAL
Rapor No: 3, Mayıs 2010

**KOMŞULUKTAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİNE:
TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ**

**ОТ СОСЕДСТВА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ:
ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ**

**TURKISH-RUSSIAN RELATIONS:
FROM NEIGHBORHOOD TO STRATEGIC COOPERATION**

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
CENTER FOR MIDDLE EASTERN STRATEGIC STUDIES
Центр стратегических исследований Ближнего Востока

THE BLACK SEA INTERNATIONAL CENTER FOR RESEARCH AND DIALOGUE

KOMŞULUKTAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİNE: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

**ОТ СОСЕДСТВА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ
СОТРУДНИЧЕСТВУ:
ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ**

**TURKISH-RUSSIAN RELATIONS: FROM
NEIGHBORHOOD TO STRATEGIC
COOPERATION**

**ORSAM Rapor No: 18
The Black Sea International Rapor No: 3**

Mayıs 2010

ISBN: 978-605-5330-65-1

© 2010

Bu raporun içeriğinin telif hakları ORSAM'a ait olup, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu uyarınca kaynak gösterilerek kısmen yapılacak makul alıntılar ve yararlanma dışında, hiçbir şekilde önceden izin alınmaksızın kullanılamaz, yeniden yayımlanamaz. Bu raporda yer alan değerlendirmeler yazarına aittir; ORSAM'ın kurumsal görüşünü yansıtmamaktadır.

ORTADOĞU STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Tarihçe

Türkiye’de eksikliği hissedilmeye başlayan Ortadoğu araştırmaları konusunda kamuoyunun ve dış politika çevrelerinin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek amacıyla, 1 Ocak 2009 tarihinde Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) kurulmuŐtur. Kısa sürede yapılanan kurum, çalışmalarını Ortadoğu özelinde yoğunlaŐtırmıŐtır.

Ortadoğu’ya Bakış

Ortadoğu’nun iç içe geçmiŐ birçok sorunu barındırdığı bir gerçektir. Ancak, ne Ortadoğu ne de halkları, olumsuzluklarla özdeşleştirilmiş bir imaja mahkûm edilmemelidir. Ortadoğu ülkeleri, halklarından aldıkları güçle ve iç dinamiklerini seferber ederek barışçıl bir kalkınma seferberliği başlatacak potansiyele sahiptir. Bölge halklarının bir arada yaŐama iradesine, devletlerin egemenlik haklarına, bireylerin temel hak ve hürriyetlerine saygı, gerek ülkeler arasında gerek ulusal ölçekte kalıcı barıŐın ve huzurun temin edilmesinin ön Őartıdır. Ortadoğu’daki sorunların kavranmasında adil ve gerçekçi çözümler üzerinde durulması, uzlaŐmacı inisiyatifleri cesaretlendirecektir. Sözkonusu çerçevede, Türkiye, yakın çevresinde bölgesel istikrar ve refahın kök salması için yapıcı katkılarını sürdürmelidir. Cepheleşen eksenlere dâhil olmadan, taraflar arasında diyalogun tesisini kolaylaŐtırmaya devam etmesi, tutarlı ve uzlaŐtırıcı politikalarıyla sağladığı uluslararası desteği en etkili biçimde değerlendirebilmesi, bölge devletlerinin ve halklarının ortak menfaatidir.

Bir Düşünce Kuruluşu Olarak ORSAM’ın Çalışmaları

ORSAM, Ortadoğu algılamasına uygun olarak, uluslararası politika konularının daha sağlıklı kavranması ve uygun pozisyonların alınabilmesi amacıyla, kamuoyunu ve karar alma mekanizmalarına aydınlatıcı bilgiler sunar. Farklı hareket seçenekleri içeren fikirler üretir. Etkin çözüm önerileri oluşturabilmek için farklı disiplinlerden gelen, alanında yetkin araŐtırmacıların ve entelektüellerin nitelikli çalışmalarını teşvik eder. ORSAM, bölgesel gelişmeleri ve trendleri titizlikle irdeleyerek ilgililere ulaŐtırabilen güçlü bir yayım kapasitesine sahiptir. ORSAM; web sitesiyle, aylık Ortadoğu Analiz ve altı aylık Ortadoğu Etütleri dergileriyle, analizleriyle, raporlarıyla ve kitaplarıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte Ortadoğu literatürünün gelişimini desteklemektedir. Bölge ülkelerinden devlet adamlarının, bürokratların, akademisyenlerin, stratejistlerin, gazetecilerin, işadamlarının ve STK temsilcilerinin Türkiye’de konuk edilmesini kolaylaŐtırarak, bilgi ve düşüncelerin gerek Türkiye gerek dünya kamuoyuyla paylaşılmasını sağlamaktadır.

İçindekiler

Özet.....	5
Giriş.....	6
1. Türk-Rus İlişkilerine Tarihî Bakış.....	6
2. Türk-Rus İlişkilerinin Gelişmesindeki Etkenler.....	7
3. Komşuluktan Stratejik İşbirliğine Doğru: Türk-Rus İlişkileri	8
3.1. İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkiler.....	8
3.2. Enerji Alanındaki “Enerji”k İşbirliği.....	8
3.3. Askerî Alanda Gelişen İşbirliği.....	9
3.4. Uluslararası Arenada Karşılıklı Destek.....	9
3.5. Kültürel Alanındaki İşbirliği.....	10
4. Türk-Rus Stratejik Ortaklığın Önündeki Engeller.....	10
4.1. Güvensizlik Sorunu ve Ticari İlişkilerdeki Bazı Engeller.....	11
4.2. Bölgesel Türk-Rus Rekabeti	11
5. Türk-Rus Münasebetlerinin Gündemindeki Diğer Konular.....	12
5.1. Kıbrıs Meselesi.....	12
5.2. Sözde Ermeni Soykırımı Konusu.....	13
5.3. Rusya, Türkiye ve Şanghay İşbirliği Örgütü	13
5.4. Rusya’nın, Türkiye’nin AB Üyeliğine Bakışı	14
6. Dmitriy Medvedev’in Mayıs 2010 Türkiye Ziyareti ve Beklentiler.....	14
Sonuç.....	15

Hazırlayan:

Dr. İlyas Kamalov
ORSAM Avrasya Danışmanı
ilyaskamalov@orsam.org.tr

KOMŞULUKTAN STRATEJİK İŞBİRLİĞİNE: TÜRK-RUS İLİŞKİLERİ

Özet

- * Türkiye ile Rusya'nın yakınlaşmasında iki ülkenin XXI. yüzyılın başında izlemeye başladıkları dış politikalarının birbirine benzer olması, Ankara ile Moskova'nın Batı tarafından kendilerine atfedilen rolden memnun olmamaları, uluslar arası arenadaki gelişmeler ve iki ülke arasında hızla gelişen diplomatik ve ticari münasebetler etkili olmuştur.
- * 2009 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi, 40 milyar dolara ulaşmış ve Rusya, Türkiye'nin en büyük ticari ortağı haline gelmiştir. Taraflar bu rakamı en yakın zamanda 100 milyar dolar seviyesine çıkarmayı planlamaktadırlar.
- * Rusya'nın kendi projesine (Burgas-Dedeağaç) rakip olarak gördüğü Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul etmesi, Ankara'nın da Nabucco'nun alternatifi olarak ortaya atılan Güney Akım boru hattının Türkiye'nin karasularından geçmesine yeşil ışık yakması, bundan sonraki süreçte enerji alanında Rusya ile Türkiye'nin rekabetten ziyade işbirliği içerisinde olacaklarına işaret etmektedir.
- * Tarafların Mavi Akım-2 hattının inşası, Türkiye'de yer altı depolarının oluşturulması ve Rusların Türkiye'de nükleer santral inşa etmeleri konularında da mutabakat içerisinde olmaları, tarafların enerji alanında birbirlerine olan bağımlılıklarını arttıracaktır.
- * Rusya ile Ankara'nın önümüzdeki dönemde işbirliğini artırmak istedikleri bir başka alan da askeri alandır.
- * Rusya ile Türkiye; başta İran'ın nükleer politikası olmak üzere uluslar arası arenadaki birçok sorununun barışçıl yollarla çözülmesinden yana tutum izlemekte, uluslar arası arenada birbirlerine karşılıklı destekte bulunmakta, KEİ ve BLACKSEAFOR gibi Karadeniz'de varlık gösteren iki kurum çerçevesinde de birlikte hareket etmeye çalışmaktadırlar.
- * Son dönemde gelişen işbirliğine rağmen, taraflar arasında devam eden "algılama sorunu", PKK konusu, Orta Asya ve Kafkasya'da yaşanan "gizli" rekabet gibi konular Rus-Türk stratejik ortaklığının önündeki en büyük engelleri teşkil etmektedir.
- * Vizelerin kaldırılması ile ticarete ruble-lira kullanımına dair çalışmaların yürütülmesi ve Dmitriy Medvedev'in Türkiye ziyareti sırasında Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin faaliyete geçecek olması, Türk-Rus ilişkilerini yeni bir boyuta taşıyacaktır. Bütün alanlarda stratejik yönleri belirleyecek ve işbirliği alanlarını oluşturacak bu ortak kuruldan sonraki adımın, çok yönlü stratejik ortaklık olduğunu söylemek mümkündür.

Giriş

Rusya Federasyonu'nda Vladimir Putin döneminin başlaması, Türkiye'de de AK Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte Türk-Rus ilişkileri ivme kazanmıştır. 1990'lı yıllarda Türk-Rus ilişkilerinde ancak ticari boyut söz konusu idiyse, günümüzde iki ülke arasında "stratejik ortaklıktan" dahi bahsedilmeye başlanmıştır. İki ülke arasındaki ticaret hacminin 40 milyar dolara ulaşması, ikili görüşmelerin çok sık ve en üst düzeyde yapılması, uluslar arası arenada tarafların birbirlerine destekte bulunmaları, enerji alanındaki işbirliğinin artması, Türk-Rus ilişkilerinin "stratejik ortaklık" düzeyine çıkması için gerekli zemini hazırlayan gelişmelerdir. Bütün bu gelişmelerin gerek Türkiye'nin gerekse de Rusya'nın Batı ile sorun yaşadığı bir döneme denk gelmesi, Rusya ile Türkiye'nin Avrasya Birliği'ne doğru gittiğine ve Rusya'nın Türkiye'nin AB yolunda alternatif olup olamayacağına dair tartışmaların artmasına yol açmıştır. Türk-Sovyet (Rus) münasebetlerinin kuruluşunun 90. yılının kutlandığı 2010 yılında diplomatik ilişkilerin artması, tarafların karşılıklı olarak vizeleri kaldırarak olmaları ve Üst Düzey İşbirliği Konseyi'nin faaliyete geçmesi, bundan sonraki süreçte Türk-Rus münasebetlerinin daha fazla gelişeceğine işaret etmektedir.

1. Türk - Rus İlişkilerine Tarihi Bakış

Rus-Türk münasebetlerinin başlangıcı bundan yaklaşık bin yıl öncesine, Rusların tarih sahnesine ilk çıktıkları zamana kadar uzanır. Bu iki halk yan yana yaşamış ve tarih boyunca sık sık birbirleriyle savaşmak zorunda kalmıştır. Buna rağmen o kadar ortak yönleri vardır ki Ruslar, Avrupalılarla karşılaştırıldığında Türklere daha yakın görünmektedir. Coğrafi olarak her iki ülkenin de hem Batı'da hem de Doğu'da topraklarının bulunması, iki ülkeyi birleştiren bir diğer etkidir. Bundan dolayı, Rusya ve Türkiye ne Batı'da Batılı olarak kabul etmekte, ne de Doğu'da Doğulu olarak kabul etmektedir. Rusya ve Türkiye'nin bir diğer ortak noktası ise tarihteki en büyük imparatorlukları kurmaları ve bu imparatorlukların aynı dönemlerde yıkılıp

yerlerine iki yeni devletin kurulmuş olmasıdır.¹ Yeni kurulan iki devlet çok geçmeden birbiriyle yakınlaşma ihtiyacı duymuştur.

Bundan 90 yıl önce M. Kemal'in V. İ. Lenin'e yazdığı 26 Nisan 1920 tarihli mektup, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında resmi ilişkilerin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu mektupta; diplomatik ilişkilerin tesisi teklif edilmiş, Rusya'dan Türkiye'nin yürüttüğü bağımsızlık savaşına yardım etmesi istenmiştir. Bunun karşılığında ise Türkiye, Sovyet Rusya ile birlikte emperyalist güçlere karşı mücadele verecekti. Sovyet Hükümeti, TBMM'yi tanıyan dünyadaki ilk hükümet oldu ve Moskova, Ankara ile dostluk münasebetlerinin kurulmasından yana bir karar aldı.² Neticede 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da Türk Hükümeti ile Sovyet Hükümeti, Dostluk ve Kardeşlik Anlaşması'nı imzalamıştır.

Anlaşmada iki hükümetin "milletlerin kardeşlik prensipleri ve halkların kendi kaderlerini tayin hakkına sahip oldukları konularında hemfikir ve emperyalistlere karşı mücadele konusunda dayanışma içerisinde oldukları" belirtilmiştir. Ayrıca tarafların daimi dostluk ve gerçek işbirliğini öngören münasebetleri kurma yönünde istekli olduklarının da altı çizilmiştir. Ülkeler arasında imzalanan bütün eski anlaşmalar, geçersiz ilan edilmiştir. Bu anlaşma çerçevesinde Sovyet Rusya, ayrıca Türkiye'ye 10 milyon altın ruble değerinde yardım etmeyi kabul etmiştir. Söz konusu yardım, sadece para yardımı değildi. Silah ve askerî teçhizatların teslimatının yanı sıra Rusya, silah ve diğer askerî ihtiyaçları üretecek ve imalathaneleri hayata geçirecek makineleri de teslim etmeyi kabul etmiştir. Türkiye için özellikle silah ve askerî teçhizat yardımı önem arz ediyordu. Dostluk ve çok yönlü işbirliği çerçevesinde Sovyetler Birliği, Türkiye'nin silahsızlanma ve kolektif güvenlikle ilgili uluslararası toplantılara katılmasını desteklemiştir.³

Bu tarihten sonra iki ülke arasındaki münasebetler hızla gelişmiştir. Diplomatik münasebetlerin yanı sıra iki ülke arasında ekonomik ve kültürel alanlarda da bir yakınlaşma görül-

müştür. Sovyetler Birliği, Türkiye'deki sanayi gelişimini öngören bazı projelere katılmış, Kayseri ve Nazilli'de tekstil fabrikalarının inşasında önemli rol oynamıştır. Türkiye için zor olarak nitelendirilebilecek bir dönemde yardım elini uzatan Sovyetler için dönemin Türk yetkilileri "Büyük Kuzey Komşumuz" terimini kullanmıştır. Bununla birlikte iki ülke arasındaki yaklaşma çok geçmeden sona ermiş ve taraflar II. Dünya Savaşı'nı takip eden Soğuk Savaş döneminde farklı cephelerde yer almışlardır. Ancak 1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra mirasçısı Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ilişkiler tekrar canlanmıştır. 1990'larda "bavul ticareti" ile başlayan Türk-Rus ilişkileri günümüzde bambaşka bir boyutta seyretmekte ve taraflar arasında adeta bir "stratejik ortaklık"tan bahsedilmektedir.

2. Türk-Rus İlişkilerinin Gelişmesindeki Etkenler

Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesinde birkaç önemli etken bulunmaktadır. Bu etkenlerden ilki, iki ülkenin 21. yüzyılın başında izlemeye başladıkları dış politikalarının birbirine benzer olmasıdır. Gerek Moskova gerek Ankara 21. yüzyılın başında dış politikalarını gözden geçirmişlerdir. Kremlin, çok yönlü bir dış politika izlemeye başlamış ve bu bağlamda özellikle BDT coğrafyası ve komşu ülkelerle münasebetlerin geliştirmesine önem vermiştir.⁴ Türkiye de 2000'li yıllarda komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve komşularla olan sorunların çözümünü öngören bir dış politika benimsemiştir. Her iki ülkenin de komşularına ve dolayısıyla birbirlerine önem vermeye başlaması, Türk-Rus diyalogunun yeni bir boyuta çıkmasını sağlamıştır. Yine bu bağlamda özellikle son yıllarda Ankara ve Moskova'nın Batı tarafından kendilerine atfedilen rolden de memnun olmadıklarını belirtmek gerekmektedir. Moskova, kendisine sadece "petrol pompalayan bir istasyon" gözüyle bakılmasına itiraz ederken, Türkiye de ABD ve AB'nin kendisini sadece Batı'nın Ortadoğu ve Afganistan gibi coğrafyalara yönelik politikalarında bir "köprü" olarak kullanmasından yakınmaktadır.

Moskova-Ankara yaklaşmasının ikinci önemli etkeni ise uluslararası arenadaki gelişmelerdir. Enerji kaynakları sayesinde ekonomisini toparlayan ve dış borçlarını kapatan Moskova, daha aktif bir dış politika izlemeye başlamış ve adeta ABD ile yeni bir Soğuk Savaş başlatmıştır. Türkiye'nin başta Irak'daki gelişmeler nedeniyle ABD ile, AB'ye tam üyelik sürecindeki sorunlar nedeniyle de Brüksel ile ilişkileri olumsuz etkilenmiştir. Avrasya bölgesinin iki önemli ülkesinin de Batı ile arasının açılması Rus-Türk ittifakından söz edilmesine neden olmuştur. Yirmibirinci yüzyılın başında Türkiye ile Rusya'nın da yer aldığı Avrasya coğrafyasının jeostratejik öneminin artması ve bu coğrafyada hızlı gelişmelerin yaşanması da, bölgenin en önemli iki ülkesinin birçok konuda karşılıklı görüş alışverişinde olmalarını ve faaliyetlerini karşılıklı koordine etmelerini beraberinde getirmiştir.

Türkiye ile Rusya arasındaki yaklaşmanın bir başka önemli nedeni hiç şüphesiz, iki ülke arasında diplomatik temasların artmasıdır. Dönemin Devlet Başkanı Vladimir Putin'in ilk Türkiye ziyaretinden (5-6 Aralık 2004) sonra Türkiye ile Rusya arasında diplomatik münasebetler hız kazanmıştır. Yılda birkaç kez en üst seviyede yapılan görüşmelerin yanı sıra her yıl biri Rusya'da diğeri de Türkiye'de olmak üzere iki kez bakanlar toplantısı yapılmaktadır. Bu husus tarafların iki ülke arasında çıkan sorunlara aniden müdahale etmeyi ve uluslararası arenadaki gelişmelerle ilgili görüş alışverişinde bulunmalarını sağlamaktadır. Diplomatik ilişkilerin seviyesinin artırılması hiç şüphesiz ekonomik ve kültürel münasebetlerin gelişmesini ve dolayısıyla Soğuk Savaş sırasında oluşan algılama sorununun tamamen olmasa da büyük ölçüde çözülmesini beraberinde getirmiştir. Algılama sorununun gittikçe ortadan kalkması da Türk-Rus yaklaşmasına katkıda bulunmaktadır. Türk-Rus ilişkilerinin gelişmesindeki bir başka önemli etken ise hiç şüphesiz ticarettir. Bavul ticareti ile başlayan bu alandaki münasebetler, günümüzde iki ülke arasındaki stratejik işbirliğinin temelini oluşturmaktadır.

3. Komşuluktan Stratejik İşbirliğine Doğru: Türk-Rus İlişkileri

3.1. İki Ülke Arasındaki Ticari İlişkiler

2009 yılında iki ülke arasındaki ticaret hacmi 40 milyar dolara ulaşmış ve Rusya Türkiye'nin en büyük ticari ortağı haline gelmiştir. Hâlbuki daha 2003 yılında bu rakam 6 milyar dolar seviyesindeydi. Rusya'nın Türkiye'ye yaptığı ihracatın yüzde 42'sini doğalgaz, yüzde 26'sını petrol ve petrol ürünleri teşkil ederken, Türkiye'nin Rusya'ya sattığı mallar arasında en önemli kalemi yüzde 20'lik payla tekstil ürünleri, yüzde 16'lık payla demir ve çelik ürünleri, yüzde 12'lik payla da sebze ve meyve oluşturmaktadır.⁵ Bununla birlikte ticari ilişkilerde Türkiye aleyhine bir dengesizlik söz konusudur. Ankara, Moskova ile temaslarının tümünde sözkonusu dengesizliği gündeme getirmesine rağmen, Rus yetkililer bu dengesizliğin Rusya'da Türklerin inşaat sektörüne yaptığı yatırımlar, bavul ticareti ve turizm sayesinde kapandığı görüşündedirler. Rusya'da yaklaşık 150 Türk inşaat şirketi faaliyet göstermekte ve 1990'lı yıllardan itibaren Türk firmaları Rusya'da yaklaşık 1000 projeyi hayata geçirmişlerdir. 2009 yılında Rusya'dan Türkiye'ye gelen turist sayısı ise 3 milyonu aşmış ve Ruslar, Türkiye'yi ziyaret eden turistler arasında birinci sırada yer almışlardır.⁶

3.2. Enerji Alanındaki “Enerji”k İşbirliği

Türkiye ile Rusya arasındaki ticaret hacminin yüksek olmasının nedenleri arasında hiç şüphesiz Rus enerji kaynaklarının büyük payı vardır. Rusya'dan doğalgaz ithal eden ülkeler arasında üçüncü sırada bulunan Türkiye'nin Rus doğalgazına olan bağımlılığı yüzde 60 civarındadır. 1984'te iki ülke arasında imzalanan anlaşma çerçevesinde Rusya 1987 yılında Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden gelen boru hattıyla, Türkiye'ye gaz ihracatını başlatmıştır. 2005 yılında da Mavi Akım Projesi hayata geçmiştir.⁷ Mavi Akım'ın hayata geçmesiyle Türkiye, Rusya'nın enerji alanındaki en büyük ortaklarından biri haline gelmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Rus gazını 1987 yılından itibaren

satın almasına rağmen Rusya Federasyonu ile Türkiye arasında bu konuda hiçbir zaman büyük sorunlar yaşanmamış ve Rusya güvenilir bir ortak olduğunu ispatlamıştır.

Bu işbirliğine rağmen Türkiye ile Rusya enerji alanında bugüne kadar özellikle Orta Asya'daki enerji kaynaklarının uluslararası pazara ulaştırılması konusunda rekabet içerisindeydi. Bu rekabetin adı da Güney Akım-Nabucco rekabetidir. Ancak Putin'in son ziyareti (Ağustos 2009) sırasında imzalanan anlaşma ve protokoller, bundan sonra özellikle enerji alanında rekabetten ziyade işbirliğinin daha ağır basmaya başlayacağına işaret etmektedir. Zira Rusya, kendi projesine (Burgas-Dedeağaç) rakip olarak gördüğü Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul ederken, Ankara da Nabucco'nun alternatifi olarak ortaya atılan Güney Akım boru hattının Türkiye'nin karasularından geçmesine yeşil ışık yakmıştır. Her iki ülkenin de söz konusu projelere karşı olan tutumlarını değiştirmelerinin nedeni ise bölgede enerji alanında meydana gelen gelişmelerdir. Bulgaristan'da iktidara gelen yeni hükümet, Güney Akım ve Burgas-Dedeağaç dâhil olmak üzere bütün projeleri tekrar gözden geçireceğini ve askıya alabileceğini açıklayarak Rusya'nın önem verdiği projeleri tehlikeye sokmuştur. Transit konusunda Ukrayna ve Beyaz Rusya'ya bağlı kalmak istemeyen Rusya ise Güney Akım'a büyük önem vermekte ve projenin hayata geçmesi için rakip olarak gördüğü Samsun-Ceyhan hattına petrol aktarmayı dahi kabul etmiştir.⁸ Türkiye'nin Güney Akım'a “katılması”nı da Güney Akım'ın alternatifi olan Nabucco için bir türlü gazın bulunamamasıyla açıklayabiliriz. Irak'ta istikrarsızlığın devam etmesi, İran'ın projeye katılımını ABD'nin istememesi, Azerbaycan ile Türkmenistan arasında Hazar'ın ve bölgedeki kaynakların paylaşımı konusundaki anlaşmazlığın devam etmesi, Kazakistan'ın projeye katılımı konusunda kesin kararını verememesi, Nabucco için gazın bulunmasını zorlaştırmaktadır. Türkiye ile Ermenistan arasındaki diyalogun başlatılmasına olumsuz yaklaşım gösteren Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinde enerji kartını devreye

sokması da Nabucco'yu olumsuz etkilemektedir. Ayrıca Nabucco'nun finansmanı olarak görülen Avrupa Yatırım Bankası ve Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası'nın aynı zamanda Güney Akım Projesi'ne finansal destek için Rusya ile de temas halinde olmaları, bu sorunun da tam olarak netleşmediğine işaret etmektedir. Neticede Rusya ile Türkiye çözümü, birbirlerinin ortaya attığı projeleri destekleyerek bulmuştur. Ancak bu husus Rusya'nın kendi projelerinden, Türkiye'nin de Nabucco'dan tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemektedir.

Putin'in son ziyareti sırasında taraflar ayrıca Mavi Akım-2 hattının inşası, Türkiye'de yer altı depolarının oluşturulması ve Rusların Türkiye'de nükleer santral inşa edilmesi konusunda da mutabakata varmıştı. Yine taraflar, Türkiye'nin 2011 yılından sonra da Batı hattından Rusya'dan gaz almaya devam edeceği konusunda anlaşmıştı.⁹ Bütün bunlar önümüzdeki dönemde ülkeler arasında enerji, ticari ve hatta siyasi ilişkilerin katlanarak gelişmeye devam edeceğine işaret etmektedir. Bu husus, hiç şüphesiz Türkiye'nin Rusya'ya enerji alanındaki bağımlılığını da artıracaktır. Ancak bu bağımlılığın tek taraflı olmadığını ve Türkiye'nin Rusya'ya olduğu kadar, Rusya'nın da Türkiye'ye bağımlı olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira Mavi-Akım-2'nin inşasından, Samsun-Ceyhan'a Rusya'nın katılmasından ve Türkiye'nin kendi karasularını Rusya'ya açmasından sonra Rusya'nın Batı'ya ihraç ettiği kaynakların büyük bir kısmı Türkiye üzerinden geçecektir. Dolayısıyla Moskova da transit konusunda Ankara'ya bağımlı hale gelecektir. Gerek Avrasya coğrafyasında enerji alanındaki hâkimiyetini pekiştirmek ve transit konusunda Ukrayna ile Beyaz Rusya'ya olan bağımlılıktan kurtulmak isteyen Rusya'nın, gerekse de Batı ile Doğu arasında enerji alanında köprü olmak isteyen Türkiye'nin enerji alanındaki işbirliğinde giderek isabetli adımlar attığını söyleyebiliriz.

3.3. Askerî Alanda Gelişen İşbirliği

Rusya ile Türkiye arasında askerî alanda da işbirliği gelişmektedir. Aslında Rusya ile

Türkiye'nin askerî ve teknolojik alanındaki işbirliği eskiye dayanmaktadır. Türkiye daha 90'lı yıllarda Rus silah ve helikopterleri satın almıştı.

Nisan 2008'de "Rosoboroneksport" adlı Rus şirketi, Türk Silahlı Kuvvetleri'ne tanksavar sistem ve füzelerin satışın öngören ihaleyi kazanmıştır. Rusya'nın Türkiye'ye satacağı 'Kornet' füze kompleksi, füzeyi lazer ışığı vasıtası ile yöneltmek olanağını vermekte, düşmanın ateş noktalarını ve araçlarını vurmada kompleksin etkililiğini önemli derecede arttırmaktadır. Böylece Rusya bir taraftan Türkiye ile askerî teknoloji alanında da işbirliğine giderken, diğer taraftan ABD-Rusya silah pazarı rekabetinde önemli bir koz elde etmiş olacaktır. Rus donanması Başkomutanı Amiral Vladimir Vısotski'nin 23 Haziran 2008 tarihindeki Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasındaki askerî ilişkilerin geliştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmıştır. Yapılan görüşmeler sırasında taraflar Rus ve Türk denizcilerinin eylemlerinin koordine edilmesi ve Karadeniz'deki ortak faaliyetlerinin biçim ve yönlerinin artırılması, bölgedeki kolektif güvenlik sisteminin geliştirilmesi konusunda mutabakata varmışlardır.¹⁰ Askerî alanda da Türkiye ile Rusya'nın ilişkilerini geliştirme çabası, hiç şüphesiz Rus-Türk ilişkilerini yeni bir boyuta taşıyacaktır. Ancak her ne kadar Rusya'nın askerî alanda işbirliği yaptığı ilk NATO ülkesi Türkiye olsa da, bu alandaki işbirliğinin, potansiyelin altında olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Rusya eski Savunma Bakanı Sergey İvanov'un şu sözleri anlamlıdır: "Türk ordusunun NATO standartlarını kabul etmesi ile ABD ve diğer Batılı ülkelerin ortaya koyduğu sert rekabetin askerî işbirliğimizi kısıtladığını söylemeliyim. Bu ülkelere Türkiye'deki askerî ve siyasi çevrelerde belirli bir sempati duyulduğunu da kabul etmek gerekiyor."¹¹

3.4. Uluslararası Arenada Karşılıklı Destek

Kafkaslar ve Orta Asya, Rusya ile Türkiye arasında rekabet alanı olarak görülse de, iki ülkenin birçok uluslararası soruna yaklaşımı benzerdir. Temmuz 2005'te yapılan Erdoğan-Putin görüşmesi sırasında Erdoğan, "Dünyada

istikrarın korunmasına ilişkin konular da dâhil olmak üzere, bölgedeki duruma ilişkin görüşlerimiz tamamıyla örtüşmektedir” açıklamasını yapmıştır.¹² Rusya, Türkiye’nin AB üyeliğini desteklerken, Türkiye de, Rusya’nın İslam Konferansı Örgütü’ne gözlemci üye olarak katılmasında önemli rol oynamıştır. 20 milyon Müslüman nüfusa sahip olan Rusya, İslam ülkeleriyle iyi ilişkiler geliştirmek, bölgede ekonomik ve siyasi çıkarlarını gözetmek, Ortadoğu’da yaşanan sorunlarda arabulucu olmak için İKÖ gözlemci üyeliğine başvurmuştur. Rusya’yı örnek alarak Hindistan’ın da üye olmasından korkan Pakistan Rusya’nın İKÖ’ye gözlemci statüde bile üye olmasına karşı çıkmış, ancak Türkiye’nin girişimiyle Rusya gözlemci üye statüsünü elde etmiştir.

Aynı şekilde Türkiye, Rusya’nın Dünya Ticaret Örgütü’ne üyeliğini de desteklemektedir. Rusya, Türkiye gibi, başta İran sorunu olmak üzere Ortadoğu’daki sorunların barışçıl yollarla çözülmesinden yana tavır takınmaktadır. Ankara ile Moskova’nın bu yaklaşımları Türkiye ile Rusya’ya bölgedeki bütün taraflarla görüşme imkânı tanımaktadır. Nitekim sadece Rusya ile Türkiye, bölgedeki bütün ülke ve gruplarla irtibat içerisindedirler. Bu husus hiç şüphesiz iki ülkenin de bölgede etkisini artırmaktadır. Diğer taraftan her iki ülke de Batı ile Doğu arasında köprü vazifesi üstlenmeye hazırdır. Bu benzerlikler, iki ülkeyi birbirine yaklaştırmaktadır. Yine taraflar, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü’nü (KEİ) daha etkin hale getirmek için çaba gösterme yönünde anlaşmaya varmıştır. NATO’nun Karadeniz’i kontrol altında tutma çabaları konusunda da Rusya ile Türkiye’nin görüşleri uyum az etmektedir. Türkiye, Möntrö Anlaşması’nın değişmesine karşı çıkarken, Rusya NATO güçlerinin Karadeniz’de yayılmasını istememektedir.¹³ Çeşitli uluslararası platformlarda tarafların karşılıklı gösterdiği desteğin yanı sıra, Rusya ile Türkiye, KEİ ve BLACK-SEAFOR gibi Karadeniz’de varlık gösteren iki kurum çerçevesinde de birlikte hareket etmeye çalışmaktadırlar.

3.5. Kültürel Alanındaki İşbirliği

Bavul ticareti ve Türk şirketlerinin Rusya’daki yatırımları, sadece ekonomik ilişkilerin değil aynı zamanda kültürel ilişkilerin gelişmesine de katkıda bulunmuştur. İki halk arasında artan temaslar, Türklerle Rusların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamıştır. Söz konusu temaslar sayesinde artan karma evlilikler de kültürel ilişkilerin artmasına katkıda bulunmuştur. Ankara, İstanbul, İzmir ve Antalya gibi büyük şehirlerde faaliyet gösteren Rus kültür cemiyetleri de bu alandaki münasebetlere olumlu etki yapmaktadır.

2007 yılında Türkiye’de Rusya Kültür Yılı, 2008 yılında da Rusya’da Türkiye Kültür Yılı ilan edilmesi ve iki yıl boyunca Türkiye ile Rusya’da çeşitli kültürel etkinliklerin gerçekleştirilmiş olması, iki ülke arasında kültürel münasebetleri yeni bir seviyeye çıkarmıştır. Yine iki ülkenin akademisyenleri arasında başlatılan diyaloglar, üniversite ve arşivler arasında işbirliğine dair imzalanan anlaşmalar, öğrenci ve öğretim görevlileri değişim programları, bu alandaki kayda değer diğer gelişmelerdir. Ancak yine de bu alandaki işbirliğinin, potansiyelin altında olduğunu söylemek mümkündür. Bu bağlamda Putin’in Ocak 2010’da gerçekleştirdiği ziyaret sırasında taraflar arasında imzalanan ve kültür, sanat, ilim, eğitim, spor gibi alanlarda işbirliğini öngören protokollerin hayata geçirilmesi büyük önem arz etmektedir. Zira bu alandaki işbirliği asırlarca yan yana yaşayan Türkler ile Rusların birbirlerini daha iyi tanımalarını ve Soğuk Savaş döneminden kalan “algılama ve güvensizlik sorununun” çözülmesini sağlayacaktır.

4. Türk-Rus Stratejik Ortaklığın Önündeki Engeller

Her ne kadar ticari ve siyasi ilişkiler hızla gelişse ve eskiye kıyasla ivme kazansa da, Putin’in ziyareti (Ağustos 2009) sonrasında ortaya atılan ve Başbakan Erdoğan tarafından dahi dile getirilen “stratejik ortaklık”tan bahsetmek için henüz erken olduğunu söylemek mümkündür.

Nitekim Türk-Rus ilişkileri ile ilgili Vladimir Putin'in açıklamalarında stratejik ortaklığa dair herhangi bir atıfta bulunulmamıştır. Putin, Rus-Türk ilişkilerinin geliştirilmesinden yana olduklarını ve bu ilişkilerin aynen Rusya-Almanya ve Rusya-Fransa ilişkileri seviyesine çıkartılması gerektiğini vurgulamıştır. Bunun için her iki tarafın da büyük çaba göstermesi ve ikili ilişkilerdeki sorunların veya birtakım engellerin ortadan kaldırılması gerekmektedir.

4.1. Güvensizlik Sorunu ve Ticari İlişkilerdeki Bazı Engeller

Türk-Rus stratejik ortaklığın önündeki engellerin başında hiç şüphesiz -son dönemdeki yakınlaşmaya rağmen- taraflar arasındaki güvensizlik sorununun geldiğini söyleyebiliriz. Moskova, NATO üyesi Türkiye'ye hâlâ ABD'nin bölgedeki en büyük müttefiki olarak görünürken, Ankara da Rusya'nın enerji kartını dış politika da bir koz olarak kullandığını düşünmektedir. Ayrıca Moskova'nın gerek sebze-meyve ithalatında gerekse de Türk tırlarının geçişinde birtakım sorunlar çıkarması da Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda Putin'in son ziyareti sırasında Rus tarafının bu sorunları ortadan kaldıracağı yönünde verdiği vaatlerin yerine getirilmesi, iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi ve güvensizlik sorununun ortadan kaldırılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Ayrıca, her ne kadar PKK konusu eskisi gibi Türk-Rus ilişkilerine gölge düşürmese ve Türkiye ile Rusya terör ile mücadele konusunda işbirliği içerisinde olsalar da Kremlin, PKK'yi terörist gruplar listesine dâhil etmemektedir.¹⁴ Moskova'da ondan fazla kuruluş çerçevesinde örgütlenen çok sayıda Kürt yaşamaktadır. Söz konusu örgütler, Rusya Federasyonu kanunlarına uygun bir şekilde kurulmuş olsa da, Rus uzmanlar söz konusu örgütlerin PKK ile ilişkileri olduğunu belirtmektedir. Yakın Doğu politikasının önemli bir unsuru haline gelen Kürt etkenini göz önünde bulunduran Kremlin, bu örgütleri yasaklayarak, Kürtlerle ilişkilerini bozmaktan çekinmektedir. Ayrıca Rus

yetkililer sadece Rusya'da faaliyet gösteren ve Rusya'nın çıkarlarına zarar veren terör örgütlerini listeye dâhil ettiklerini açıklamıştır. Halbuki Moskova'nın PKK'yı terör listesine dâhil etmesi, Rus-Türk ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunabilirdi. Yine Kremlin'in PKK'yı terörist gruplar listesine dâhil etmemesinin bir başka nedeni de Ankara'nın Kafkasya'da faaliyet gösteren teröristleri desteklememe konusunda verdiği sözüne güvenmemesidir. Dolayısıyla bu konuda da taraflar arasında güvensizliğin olduğunu söylemek mümkündür.

4.2. Bölgesel Türk-Rus Rekabeti

Türkiye ile Rusya, birçok bölgesel sorunda ortak bakış açılarına sahip olmalarına rağmen, Kafkasya ile Orta Asya, Türkiye ile Rusya arasında bir rekabet alanıdır. Moskova, Türkiye'nin Orta Asya'ya yönelik küçük bir hareketini dahi kıskançlıkla karşılamaktadır. Eski Sovyet cumhuriyetlerinin Batı ile yakınlaşmasını engellemeye çalışan ve bu cumhuriyetlerdeki enerji kaynaklarını kendi kontrolü altında tutan Moskova, Ankara'nın söz konusu ülkelerin Batı ile yakınlaşma sürecine katkıda bulunmasından da rahatsız olmaktadır. Bu husus tarafların bölgesel örgütlenmelere gitmelerine ve doğal olarak ayrı saflarda yer almalarına da neden olmaktadır. Örneğin Kafkasya'da Türkiye-Azerbaycan-Gürcistan ekseninin oluşma ihtimalinden rahatsız olan Moskova yönetimi, İran ve Ermenistan ile birlikte hareket etmektedir.

Her ne kadar Rus yetkililer, Ankara'nın öncülük ettiği Kafkasya İstikrar Paktı'nı desteklediklerini ve Yukarı Karabağ meselesinin çözümünü arzu ettiklerini ileri sürseler de, Yukarı Karabağ sorununun çözümü ve Türkiye-Ermenistan sınırının açılması da Kremlin açısından istenilen bir durum değildir. Zira bu sorunların çözümü, Kremlin'in Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerde önemli kozdan mahrum kalması ve Ermenistan'ın Rusya'nın etkisinden çıkarak Batı ile hızlı bir entegrasyon başlatması anlamına gelecektir. Ancak Rus yetkililer, bu süreci artık engelleyemeyeceklerini bildikleri ve bu sürecin dışında kalmamak için özellikle Yukarı Karabağ

müzakerelerinin kendi ev sahipliklerinde yürütülmesini istemektedirler. Zira Moskova'nın bulacağı "çözüm", Rusya'yı daha sonraki süreçte diğer küresel ve bölgesel güçlere nazaran daha güçlü kılacaktır. Bundan dolayı Rus yetkililer, Yukarı Karabağ konusu ile Türkiye-Ermenistan yakınlaşmasının birbirinden bağımsız olarak değerlendirilmesini istemektedirler. Moskova, sorunu çözme çabalarında Türkiye'yi dışlarken, Ankara da Rusya'yı bu sürecin dışında tutmak istemektedir. Halbuki Yukarı Karabağ sorununun çözümü, bölgenin iki önemli oyuncusu olan Rusya ile Türkiye olmadan mümkün görülmemektedir. Türkiye ile Rusya'nın bu konudaki ortak çalışmaları bölgeyi istikrara kavuşturabilir ve uzun vadede iki ülkenin de çıkarına olurdu.

Yukarıda Ortadoğu ve diğer bölgelerdeki sorunların çözümünde Rusya ile Türkiye'nin ortak tutum sergilediklerini ve bu hususun Ankara ile Moskova'yı birbirine yakınlıktırıldığını belirtmiştik. Ancak her iki ülkenin de son dönemde önem vermeye başladıkları Ortadoğu ve Balkanlar gibi coğrafyalarda Türkiye ile Rusya etkilerini artırmaya başlarsa bu alanlardaki işbirliği her an bir rekabete dönüşebilir. Zira Rusya ile Türkiye'nin buradaki çıkarları, söz konusu bölgelerin istikrarlı olmasına bağlı olup, taraflar bölgelerin istikrara kavuşmasını birlikte savunmaktadırlar. Ancak daha sonraki adımlar ekonomik ve siyasi nitelik kazandığı takdirde, sözkonusu işbirliğinin rekabete dönüşmesi kuvvetle muhtemeldir. Ankara ile Moskova'nın bu bölgelerdeki dayanaklarının (etnik ve dini) farklı olması ise söz konusu bölgelerde yeni bloklamalara ve sorunlara da yol açabilir.

Önümüzdeki dönemde Rusya ile Türkiye'nin karşı karşıya kalabileceği bir başka alan da Kırım yarımadasıdır. Çok renkli bir etnik yapıya sahip Kırım yarımadasında vatanlarına dönen Kırım Tatarları sorununun çözülmesi ve özellikle Viktor Yüsenko döneminde NATO'nun Ukrayna ile ortak tatbikatlarını yarımada da gerçekleştirme teşebbüsleri ile ABD'nin Kırım'da büyükelçilikten ayrı olarak

bir temsilcilik açma çalışmaları, yarımadaı istikrarsızlaştırmaktadır. Bu husus ise uzun vadede tarih boyunca yarımadaıya sahip olan Rusya ile Türkiye'nin (Osmanlı döneminde) de müdahalesine yol açabileceği gibi, Rusya ile Türkiye'yi de karşı karşıya getirme ve tarafların Karadeniz politikalarını tamamen değiştirme tehlikesini taşımaktadır. Dolayısıyla günümüzde Rusya ile Türkiye'nin işbirliği içerisinde oldukları konular (alanlar) önümüzdeki dönemde rekabet alanına dönüşebilir.

5. Türk-Rus Münasebetlerinin Gündemindeki Diğer Konular

5.1. Kıbrıs Meselesi

Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerde Kıbrıs meselesinin de çok önemli bir yeri vardır. Nisan 2004'te BM Güvenlik Konseyi'nde Kıbrıs konusunda yapılan oylamada Rusya'nın veto hakkını kullanması, aslında Rusya'nın bu konuda da ne kadar önemli bir rol oynayabileceğini göstermiştir. Ancak Rusya'nın veto hakkını daha çok referandum öncesi taraflara baskı uygulanmaması ve Rusya'nın fikirlerinin alınmaması nedeniyle kullandığını unutmamak gerekmektedir. Ayrıca Rusya'nın bu adımını Rum Kesimi'ne verilen bir destek olarak nitelendirmek de mümkündür. Putin'in devlet başkanlığının son günlerinde Kosova ile KKTC'yi karşılaştıran açıklamasını da aynı çerçevede ele almak gerekmektedir. Putin, Kremlin'de yerli ve yabancı gazetecilerle yaptığı görüşmede, Batı'nın Kosova sorunuyla ilgili tutumuna anlam veremediğini dile getirmiş, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin yaklaşık 40 yıldır bağımsız olduğunun, ancak Batı'nın KKTC'yi tanımayarak çifte standart uyguladığının altını çizmiştir.¹⁵ Ancak Rusya'nın tutumu hiç şüphesiz, KKTC'nin haklarını savunduğu anlamına gelmemektedir. Hatta tam tersine Moskova'nın izlediği siyasetten, Kremlin'in sanki tüm "dondurulmuş sorunlar"ın aynen devam etmesinden yana olduğu sonucuna varmak mümkündür. Kosova'nın bağımsızlığı Sırbistan, Rusya ve hatta BM sistemine rağmen gerçekleşmiştir.

Bu durum, uluslararası etkinliğini artırmaya çalışan ve tekrar süper güç olma hevesindeki Rusya için bir mağlubiyettir. Dolayısıyla Putin ve Rus yetkililerinin Kosova ile KKTC'yi karşılaştırmalarının sebebi açıktır.

Moskova KKTC'nin durumunu samimi olarak dikkate alıyor olsaydı, KKTC ile daha yakın ilişkiler içinde olabilirdi. Putin'in 2005 yılında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sırasında KKTC'ye yönelik izolasyonların kaldırılması ve BM platformunda Annan Planı'nı destekleme yönünde tutum alacağını açıklamasına rağmen, halen somut bir adım atılmamıştır. 2004 yılında İstanbul'da yapılan 31. İslam Konferansı Örgütü Dışişleri Bakanları Zirvesi'nde Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov'un dönemin KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ile görüşmesi de Moskova'nın KKTC ile doğrudan teması anlamında ilk ve son görüşme olmuştur. Moskova'nın KKTC ile ilişkilerini geliştirmesinin önündeki en önemli engel ise Rusya'nın Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile olan ilişkileridir. Moskova söz konusu ülkelerle olan siyasi ve özellikle de ekonomik ilişkilerine önem vermekte ve bu ilişkilerin bozulmasını istememektedir.

5.2. Sözde Ermeni Soykırımı Konusu

Ermenistan'dan sonra en büyük Ermeni nüfusu, Rusya'da yaşamaktadır. Dolayısıyla Rusya'da Ermeni lobisi çok güçlüdür. Rusya'nın siyasi ve ekonomik hayatında da küçümsenmeyecek rolleri olan Ermeniler bu konuyu Rus Parlamentosunun alt kanadı Duma'ya taşımış ve 1995 ve 2000 yıllarında sözde soykırımı kabul eden kararlar alınmasını sağlamışlardır. Ancak Rus parlamentosunda alınan karar, özellikle diğer Avrupa parlamentolarında kabul edilen tasarılarla kıyaslandığında daha "yumuşak" bir içeriktedir. Moskova yönetimi, Türkiye ile de ilişkilerine önem verdiği için Ermenilerin baskısına daha fazla boyun eğmeyerek konuyla ilgili farklı kararların alınmasına şimdilik engel olmaktadır.

5.3. Rusya, Türkiye ve Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ)

Son zamanlarda Türkiye'nin gözlemci statüsünde dahi olsa ŞİÖ'ye girmesi gerektiğine dair tartışmalar yapılmaktadır. Hatta örgütün en önemli iki üyesi Rusya ile Çin'in, Türkiye'nin ŞİÖ üyeliğini desteklediği ileri sürülmektedir. Ancak, ŞİÖ'nün kuruluş amacına, yapısına ve faaliyetlerine bakarsak, ŞİÖ'nün Türkiye için bir alternatif olabileceğini ve Rusya ile Çin'in de Türkiye'nin örgüte üyeliğinde ısrar ettiğini söylemek mümkün değildir. 2001'de sınırlı amaçlarla kurulan ŞİÖ, bölgesel güvenliği sağlamayı hedefleyen bir örgüt haline gelmeyi amaçlamaktadır. Uzmanlar, Rusya ve Çin'in, ŞİÖ üye ülkeleri nezdinde artan ABD etkisini asgariye indirme çabasında olduğunu ileri sürmektedir. Rusya ile Çin'in başarılı askerî tatbikatlar gerçekleştirmesi, bölgede istikrarı koruyabileceklerini ve ABD'yi bölgeden uzaklaştırmak amacıyla işbirliğine hazır olduklarını göstermiştir.¹⁶

Rusya ile Çin'in, ŞİÖ çerçevesinde kendilerine böyle bir amaç edinirken, her şeye rağmen ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak algıladıkları NATO üyesi Türkiye'yi, ŞİÖ üyesi olarak görmek istemeleri örgütün amacına ters düşecektir. Rusya ile Çin'in ŞİÖ çerçevesinde bir başka amacı da Orta Asya'da etkinliklerini artırmaktır. Orta Asya ile tarihî ve kültürel bağlara sahip olan Türkiye'nin örgüte üyeliği, pastanın üçe bölünmesi anlamına gelecektir. Rusya ile Çin'in ise bu pastayı başkalarıyla paylaşmayı istemelerini beklemek yanlış olacaktır. Diğer taraftan her ne kadar üye ülkeler sürekli olarak ŞİÖ'nün üçüncü bir güce veya ülkeye karşı gelişmediğinin altını çizse de, örgütün asil ve gözlemci statüdeki üyelerine bakıldığında, örgütün yarısının ABD'nin "kara liste"sindeki ülkelere olduğu görülmektedir. Asil üye olan Rusya, Çin, Özbekistan ve gözlemci statüdeki İran bu ülkelerin başında gelmektedir. Netice itibarıyla ne Rusya ile Çin'in Türkiye'nin üyelik başvurusunu sabırsızlıkla beklediğini, ne de Türkiye'nin bu üyeliğe ihtiyacı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak ŞİÖ, Türkiye'ye birçok alanda işbirliği yapabilecek bir ortak gö-

zıyla bakmaktadır. Üyelikten ziyade böyle bir yaklaşımın Türkiye için de daha kârlı olacağı aşikârdır.

5.4. Rusya'nın, Türkiye'nin AB Üyeliğine Bakışı

Hiç şüphesiz Rusya Türkiye'nin AB sürecini de çok yakından takip etmektedir. Her ne kadar AB'nin Türkiye ile müzakerelere başlayacağını açıklamasından sonra Rus gazeteleri "Elveda Türkiye" gibi başlıklar kullanmışsa da yetkililer, Moskova'nın Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkmadığını dile getirmektedirler. Rusya eski Başbakanı Primakov'un da dediği gibi, Rusya önceki tecrübesine dayanarak Türkiye'nin üyeliğini engellemek yerine, Türkiye ile olan bütün sorunları önceden çözmeye çalışacaktır.¹⁷

AB ile yakın işbirliği içerisinde olan Moskova, NATO'nun genişlemesine karşı gösterdiği tepkiyi, AB'nin genişlemesine göstermemektedir. Hatta son dönemde Rusya'da Rusya'yı AB'nin bir parçası olarak görmeye başlayanların sayısı artmıştır. Bununla birlikte Rusya'nın AB ile ilişkileri iki farklı seyir izlemektedir. AB'nin eski üyeleri ile üst düzey işbirliği içerisinde olan Kremlin, yeni üyelerle geçmişten kalan birtakım sorunlar yaşamaktadır. Bu husus ise genel olarak Rusya'nın AB ile ilişkilerini sınırlandırmaktadır. Türkiye gibi en önemli ekonomik ortağının AB üyeliği, Rusya'nın AB içindeki müttefiklerinin sayısının artması anlamına geldiği için Moskova'nın çıkarına olacaktır. Türkiye'nin AB üyeliği gerçekleştiği takdirde Rusya'nın AB ile münasebetlerine Türkiye de önemli katkıda bulunabileceklerdir.

6. Dmitriy Medvedev'in Mayıs 2010 Türkiye Ziyareti ve Beklentiler

Yukarıda 21. yüzyılın başından itibaren Türk-Rus münasebetlerinin ivme kazandığını, ancak Ağustos 2009'da gerçekleştirilen Vladimir Putin'in Türkiye ziyaretinden sonra Başbakan Erdoğan'ın dile getirdiği "stratejik ortaklık"tan bahsetmek için henüz erken olduğu ve bu ortaklığın önünde birtakım engellerin olduğu

tespitinde bulunmuştuk. Ancak tarafların bu engelleri ortadan kaldırma ve ortaklığı hayata geçirme konularında kararlı olduklarını söylemek mümkündür. 11-13 Mayıs 2010 tarihinde gerçekleşecek Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Dmitriy Medvedev'in Türkiye ziyaretinin gündemine baktığımızda, ziyaret sonrasında Rusya ile Türkiye'nin bu ortaklığa bir adım daha yaklaşacakları izlenimi edinilmektedir.

Bu yöndeki ilk adım hiç şüphesiz vizelerin kaldırılması olacaktır. Vladimir Putin'in ziyaretinden hemen sonra Türk yetkililer, Rusya ile vize uygulamasının kalkacağı konusunda çalışmaların başlatıldığını dile getirmişlerdi. Medvedev'in ziyaretinin yaklaşmasıyla bu konunun netleştiği ve vizelerin kaldırılması konusunda tarafların kesin kararlarını verdikleri anlaşılmakta ve Medvedev'in ziyareti sırasında konuyla ilgili anlaşmanın imzalanması beklenmektedir. Vizelerin kaldırılması hiç şüphesiz Rusya'dan ziyade Türkiye'nin işine yaramakta ve bu süreci Türk diplomasisinin başarısı olarak kabul etmek gerekmektedir. Türkiye'yi ziyaret eden Rus vatandaşlarının vizeyi Türkiye'deki havaalanında girişte aldıklarını göz önünde bulundurduğumuzda vizelerin kaldırılması, Rus vatandaşlarını ancak 20-30 dolarlık bir masraftan kurtaracaktır. Ancak Rusya'yı ziyaret etmek isteyen Türk vatandaşları gerek masraftan (Rusya vizesi daha pahalıdır) gerek günlerce süren uğraştan kurtulacaklardır. Dolayısıyla bu sürecin daha çok Türkiye'nin işine yarayacağını ve Türkiye'nin inisiyatifyle hayata geçirildiğini söyleyebiliriz.

Vizelerin kaldırılması, taraflar arasında güven sorununun gittikçe çözüldüğüne de işaret etmektedir. Bu husus özellikle Rusya'nın Türkiye'ye karşı sergilediği tutum için geçerlidir. Rusya günümüzde BDT ülkeleri hariç çok az ülkeyle karşılıklı vizeyi kaldırmış bulunmaktadır. Dolayısıyla Rusya ile Türkiye'nin karşılıklı vizeleri kaldırmaları, algılama ve güven sorununun gittikçe ortadan kalktığını ve iki ülke arasındaki yakınlaşmayı ve "stratejik ortaklığa" doğru gidildiğini göstermektedir. Vizelerin kaldırılması hiç şüphesiz vatandaşlar arasında

karşılıklı ziyaretleri arttıracak ve dolayısıyla iki halkın birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlayacak, ekonomik ve kültürel münasebetleri de arttıracaktır.

Dmitriy Medvedev'in ziyareti sırasında ticaret hacminin 100 milyon dolar seviyesine çıkartılması ve ticarete Amerikan Doları yerine Ruble ve Lira kullanımı gibi konuların da gündeme gelmesi beklenmektedir. Taraflar daha önce de bu konuları görüşmüş ve bu alanda çalışmalar başlatmışlardı. Söz konusu uygulama, girişimcilerin işini kolaylaştıracağı ve kur baskısını ortadan kaldıracağı gibi, iki ülke arasındaki ticaret hacmini de arttıracaktır.

Türkiye ile Rusya'yı "stratejik ortaklığa" götürecek bir başka uygulama da Üst Düzey İşbirliği Konseyi'dir. Bilindiği gibi, günümüze kadar Rusya ile Türkiye arasında ortak bakanlar kurulu daha 2009 yılında oluşturulmuş ve taraflar yılda iki kez bir araya gelerek ilişkileri masaya yatırmaktadır. Dmitriy Medvedev'in ziyaretleriyle birlikte ise bu kurulun temsil seviyesi cumhurbaşkanı/başbakan seviyesine çıkarılacaktır. Rusya Federasyonu, daha önce böyle bir uygulamayı ancak Avrupa'daki en büyük müttefikleri olan Almanya, Fransa ve İtalya ile hayata geçirmişti. Böylece Moskova, Türkiye'nin kendisi için arz ettiği önemi de vurgulamış olacaktır. Stratejik işbirliğini giderek derinleştiren bu mekanizmadan sonraki adımın çok yönlü stratejik ortaklık olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Türkiye ile Rusya'nın Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasında birbirlerini rakip olarak görmesi, Boğazlar meselesi, Rusya'daki Ermeni diasporasının etkinliği, Moskova'nın PKK ve Kıbrıs konusunda vaat ettiği desteği yerine getirmek için hızlı davranmaması gibi hususlar Türk-Rus ilişkilerine zaman zaman gölge düşürse de son yıllarda Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkiler hızla gelişmektedir. Nitekim zamanında Talat Paşa'nın "Bizim Rusya siyasetimiz falan yoktur. Rus elçisi İgnatiev ne derse biz tersini yaparız" şeklindeki sözlerinin yerini TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu'nun "Günümüzde Türk-Rus ilişkilerini Soğuk Savaş yıllarında olduğu gibi sınırlandıracak hiçbir engel kalmamıştır. Türkiye ve Rusya, geçmişte Almanya ve Fransa'nın başardığını başarabilir" şeklindeki sözleri¹⁸ almıştır.

Bölgesel ve küresel gelişmeler ile iki ülkenin bu gelişmelere olan bakış açıları, Türkiye ile "Büyük Kuzey Komşu" olarak nitelendirdiği Rusya'yı birbirine yakınlaştırmıştır. "Bavul ticareti" ile başlayan Ankara ile Moskova arasındaki ilişkiler, artık çok yönlü stratejik işbirliği çerçevesinde gelişmektedir. Ancak Türk-Rus ilişkilerinin Türkiye Başbakanı Recep Erdoğan'ın dile getirdiği "stratejik ortaklık" seviyesine çıkması için tarafların daha fazla mesafe katetmeleri gerekmektedir. Bu açıdan Dmitriy Medvedev'in Mayıs ayında gerçekleşecek Türkiye ziyareti sırasında imzalanacak anlaşmalar büyük önem arz etmektedir.

DİPNOTLAR

- 1 Rus-Türk İlişkileri için bkz. Ömer Göksel İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004; S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Anıları*, Hasan Ali Ediz (çev.), Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985; R. Tacibayev, *Siyasette, Kültürde, Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri: Kızıl Meydan'dan Taksim'e*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004; Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998; V. N. Koptevskiy, *Rossiya-Turtsiya: Etapı Torgovo-Ekonomiçeskoğo Sotrudniçestva*, Moskova, 2003.
- 2 A. Kolesnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, çev. İ. Kamalov, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, baskıda.
- 3 A. Kolesnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, çev. İ. Kamalov, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, baskıda.
- 4 XXI. Yüzyılın başındaki Rus dış politikası için bkz. *Vneşnyaya Politika Rossii: Ot Yeltsina k Putinu*, yay. haz. S. Kroytsberger-S. Grabovski-Y. Unzer, Kiyev 2002.
- 5 İlyas Kamalov, *Putin'in Rusya'sı, KGB'den Devlet Başkanlığına Vladimir Putin*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004, s. 158.
- 6 "Turizmde Olga, Helga'yı İlk Kez Geçti", *Vatan*, 23 Temmuz 2009.
- 7 Mihail Zıgary, "Proekt Putin i Druzya", *Vlasty*, Sayı 50, 19 Aralık 2005, s. 28.
- 8 Sergey Kulikov, "Moskva Ugodila v Bolgarskiy Kapkan", *Nezavisimaya Gazeta*, 30 Temmuz 2009.
- 9 İlyas Kamalov, "Türkiye ile Rusya'nın "Enerji" k Dansı Sürüyor", *Yeni Şafak*, 8 Ağustos 2009.
- 10 İlyas Kamalov, "Kapatmanın Gölgesinde Türk-Rus Yakınlaşması", *Yeni Şafak*, 5 Temmuz 2008.
- 11 Cenk Başlamış, "Ortak Olalım", *Milliyet*, 5 Eylül 2005.
- 12 Suat Kınkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası, Türk Dünyası-Çin*, Sayı 1, 2006, s. 100.
- 13 "NATO: Çernomorskiye Protivoreçiya", 2 Mart 2006, http://www.turtsia.ru/full_news.php?nid=439
- 14 Timofey Borisov, "Komu Na Rusi Ne Jity", *Rossiyskaya Gazeta*, 8 Ağustos 2006.
- 15 "Putin Sravnil Kosovo s Turetskoy Respublikoy Severnoğo Kipra", 14 Şubat 2008, <http://www.novopol.ru/text36861.html>
- 16 İlyas Kamalov, "Şanghay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?", *Stratejik Analiz*, Sayı 69, ss. 12-13.
- 17 Vadim Masalyskiy, "Vstupleniye Turtsiyi v Yevrosoyuz i Opaseniya Rossii", 5 Ekim 2005, <http://www.voanews.com/russian/archive/2005-10/2005-10-05-voa4.cfm?textmode=0>
- 18 Suat Kınkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası, Türk Dünyası-Çin*, Sayı 1, Ankara 2006, s. 100-105.

AKADEMİK KADRO

Hasan Kanbolat
Prof. Dr. Hayati Aktaş
Doç. Dr. Veysel Ayhan
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
Doç. Dr. Mehmet Şahin
Doç. Dr. Harun Öztürkler
Doç. Dr. Özlem Tür
Habib Hürmüzlü
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
Yrd. Doç. Dr. Canat Mominkulov
Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
Dr. Abdullah Alshamri
Dr. Neslihan Kevser Çevik
Dr. Didem Daniş
Dr. Jale Nur Ece
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)
Dr. Yaşar Sarı
Dr. Bayram Sinkaya
Dr. Süreyya Yiğit
Av. Aslihan Erbaş Açıklak
Fazıl Ahmet Burget
Volkan Çakır
Esra Demir
Bilgay Duman
Oğün Duru
Noyan Gürel
Selen Tonkuş Kareem
Oytun Orhan
Sercan Doğan
Nebahat Tanriverdi
Uğur Çil
Nazlı Ayhan
Leyla Melike Koçgündüz
Ufuk Döngel
Göknil Erbaş
Aslı Değirmenci
Jubjana Vila
Mavjuda Akramova

ORSAM Başkanı
ORSAM Trabzon Temsilcisi, KTÜ Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Abant İzzet Baysal Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Gazi Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu Ekonomileri - Afyon Kocatepe Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ODTÜ
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Ahi Evran Üniversitesi
ORSAM Uzmanı, Ortadoğu - El Farabi Kazak Milli Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - ORSAM Riyad Temsilcisi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Galatasaray Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Deniz Emniyeti ve Güvenliği
ORSAM Danışmanı, Avrasya
ORSAM Danışmanı, Avrasya - ORSAM Bışkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Atatürk Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Avrasya
ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Afganistan
ORSAM Danışmanı, Afrika - ORSAM Antananarivo (Madagaskar) Temsilcisi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
ORSAM Yönetici Editörü
ORSAM İzmir Temsilcisi
ORSAM Erbil (Irak) Temsilcisi
ORSAM Uzmanı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu & Projeler
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Karadeniz
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu
ORSAM Uzman Yardımcısı, Ortadoğu

ORSAM Su Araştırmaları Programı

Dr. Tuğba Evrim Maden
Dr. Seyfi Kılıç
Kamil Erdem Güler
Çağlayan Arslan

ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
ORSAM Su Araştırmaları Programı Hidropolitik Uzmanı
ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı
ORSAM Uzman Yardımcısı, ORSAM Su Araştırmaları Programı

ORSAM DANIşMA KURULU

Dr. İsmet Abdülmecid
Prof. Dr. Hayati Aktaş
Hasan Alsancak
Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
Prof. Dr. Ahat Andican
Prof. Dr. Dorayd A. Noori
Prof. Dr. Tayyar Arı
Prof. Dr. Ali Arslan
Başar Ay
Prof. Dr. Mustafa Aydın
Doç. Dr. Ersel Aydınlı
Doç. Dr. Veysel Ayhan
Prof. Dr. Hüseyin Bağcı
İtr Bağdadı
Prof. Dr. İdris Bal
Yrd. Doç. Dr. Ersan Başar
Kemal Beyatlı
Barbaros Binicioğlu
Prof. Dr. Ali Birinci
Doç. Dr. Mustafa Budak
Dr. Hasan Canpolat
E. Hava Orgeneral Ergin Celasin
Volkan Çakır
Doç. Dr. Mitat Çelikpala
Prof. Dr. Gökhan Çetinsaya
Dr. Didem Daniş
Esra Demir
Prof. Dr. Volkan Ediger
Prof. Dr. Cezmi Eraslan
Prof. Dr. Çağrı Erhan
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen
Dr. Amer Hasan Fayyadh
Av. Aslihan Erbaş Açıklak

Irak Danıştay Eski Başkanı
ORSAM Trabzon Temsilcisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
BP & BTC Türkiye, Enerji Güvenliği Direktörü
ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Devlet Eski Bakanı, İstanbul Üniversitesi
Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı Yardımcısı
Uludağ Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
İstanbul Üniversitesi, Tarih Bölümü
Türkiye Tekstil Sanayi İşveren Sendikası Genel Sekreteri
Kadir Haş Üniversitesi Rektörü
Bilkent Üniversitesi Rektör Yardımcısı & Fulbright Genel Sekreteri
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
İzmir Ekonomi Üniversitesi Öğretim Görevlisi, Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği Bölümü
TBMM 24. Dönem Milletvekili
Karadeniz Teknik Üniversitesi, Deniz Ulaştırma İşletme Mühendisliği Bölüm Başkanı
Irak Türkmen Basın Konseyi Başkanı
Ortadoğu Danışmanı
Polis Akademisi Öğretim Üyesi
Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdür Yardımcısı
İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
23. Hava Kuvvetleri Komutanı
ORSAM Danışmanı, Afrika
Kadir Has Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
YÖK Başkanı
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Galatasaray Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu
İzmir Ekonomi Üniversitesi, Ekonomi Bölümü
Başbakanlık Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı
Ankara Üniversitesi ATAUM Müdürü, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Bağdat Üniversitesi, Siyaset Bilimi Fakültesi Dekanı
ORSAM Danışmanı, Enerji-Deniz Hukuku

Cevat Gök
Mete Göknel
Osman Göksel
Timur Göksel
Prof. Dr. Muhamad Al Hamdani
Habib Hüzmüzlü
Numan Hazar
Doç. Dr. Pınar İpek
Dr. Tuğrul İsmail
Doç. Dr. İlyas Kemaloğlu (Kamalov)
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
Doç. Dr. Şenol Kantarcı
Selçuk Karacay
Doç. Dr. Nilüfer Karacasulu
İsmet Karalar
Dr. Hasan Canpolat
Prof. Dr. M. Lütfullah Karaman
Yrd. Doç. Dr. Saban Kardeş
Av. Tuncay Kılıç
Doç. Dr. Elif Hatun Kılıçbeyli
Prof. Dr. Aleksandr Knyazev
Prof. Dr. Alexander Koleşnikov
Prof. Dr. Erol Kurubaş
Prof. Dr. Talip Küçükcan
Arslan Kaya
Dr. Hicran Kazancı
İzzettin Kerküklü
Prof. Dr. Mustafa Kibaroğlu
Dr. Max Georg Meier
Prof. Dr. Mosa Aziz Al Mosawa
Prof. Dr. Mahir Nakip
Doç. Dr. Tarık Oğuzlu
Prof. Dr. Çınar Özen
Murat Özçelik
Doç. Dr. Harun Öztürkler
Dr. Bahadır Pehlivan Türk
Prof. Dr. Victor Panin
Doç. Dr. Fırat Purtaş
Prof. Dr. Suphi Saatçi
Dr. Yaşar Sarı
Ersan Sarıkaya
Yrd. Doç. Dr. Bayram Sinkaya
Doç. Dr. İbrahim Sirkeci
Dr. Aleksandr Sotnichenko
Zaher Sultan
Dr. Irina Svistunova
Doç. Dr. Mehmet Şahin
Prof. Dr. Türel Yılmaz Şahin
Mehmet Şüküroğlu
Doç. Dr. Oktay Tanrısever
Prof. Dr. Erol Taymaz
Prof. Dr. Sabri Tekir
Dr. Gönül Tol
Doç. Dr. Özlem Tür
M. Ragıp Vural
Dr. Ermanno Visintainer
Dr. Umut Uzer
Prof. Dr. Vatanyar Yagya
Dr. Süreyya Yiğit

Irak El Fırat TV Türkiye Müdürü
BOTAS Eski Genel Müdürü
BTC ve NABUCCO Koordinatörü
Beyrut Amerikan Üniversitesi Öğretim Üyesi
Irak'ın Ankara Büyükelçiliği Kültür Müsteşarı
ORSAM Ortadoğu Danışmanı
Emekli Büyükelçi
Bilkent Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ORSAM Avrasya Danışmanı
ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Vodafone Genel Müdür Yardımcısı (Türkiye)
Dokuz Eylül Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Edremit Belediye Başkanı Danışmanı
İçişleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
Fatih Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Edremit Belediye Başkanı
Çukurova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Rus-Slav Üniversitesi (Bişkek, Kırgızistan)
Diplomat
Kırıkkale Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü Müdürü
KPMG, Yeminli Mali Müşavir
Irak Türkmen Cephesi Türkiye Temsilcisi
Kerkük Vakfı Başkanı
Okan Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı
Hanns Seidel Vakfı Proje Müdürü (Bişkek)
Bağdat Üniversitesi Rektörü
Erciyes Üniversitesi İİBF Öğretim Üyesi
ORSAM Danışmanı, Ortadoğu - Uluslararası Antalya Üniversitesi
Ankara Üniversitesi, SBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarı
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisat Bölümü
TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Pyatigorsk Üniversitesi (Pyatigorsk, Rusya)
Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, TÜRKSOY Genel Sekreter Yardımcısı
Kerkük Vakfı Genel Sekreteri
ORSAM Danışmanı, Avrasya – ORSAM Bişkek Temsilcisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniv.
Türkmeneli TV – (Kerkük, Irak)
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Regent's College (Londra, Birleşik Krallık)
St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
Lübnan Türk Cemiyeti Başkanı
Rusya Strateji Araştırmaları Merkezi, Türkiye-Ortadoğu Araştırmaları Masası Uzmanı
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
Gazi Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü
Enerji Uzmanı
ODTÜ, Uluslararası İlişkiler Bölümü
ODTÜ, Kuzey Kıbrıs Kampusü Rektör Yardımcısı (KKTC)
İzmir Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dekanı
Middle East Institute Türkiye Çalışmaları Direktörü (ABD)
ORSAM Ortadoğu Danışmanı, ODTÜ Uluslararası İlişkiler Bölümü
2023 Dergisi Yayın Koordinatörü
Vox Populi Direktörü (Roma-İtalya)
İstanbul Teknik Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri
St. Petersburg Şehir Parlamentosu Milletvekili, St. Petersburg Üniversitesi (Rusya Federasyonu)
ORSAM Avrasya Danışmanı

ORTADOĞU ETÜTLERİ YAYIN KURULU

Meliha Benli Altunışık
Bülent Aras
Tayyar Arı
İlker Aytürk
Recep Boztemur
Katerina Dalacoura
F. Gregory Gause
Fawaz Gerges
Ahmet K. Han
Raymond Hinnebusch
Rosemary Hollis
Bahgat Korany
Peter Mandaville
Emma Murphy

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı
Uludağ Üniversitesi
Bilkent Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Vermont Üniversitesi (ABD)
Londra Ekonomi Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Kadir Has Üniversitesi
St. Andrews Üniversitesi (Birleşik Krallık)
City Üniversitesi (Birleşik Krallık)
Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)
George Mason Üniversitesi (ABD)
Durham Üniversitesi (Birleşik Krallık)

ORTADOĞU ANALİZ YAYIN KURULU

Prof. Dr. Meliha Benli Altunışık
Hasan Kanbolat
Doç. Dr. Hasan Ali Karasar
Yrd. Doç. Dr. Serhat Erkmen

ODTÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
ORSAM Başkanı
ORSAM Danışmanı, ORSAM Avrasya Stratejileri Koordinatörü - Bilkent Üniversitesi
ORSAM Danışmanı, Ahi Evran Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı

Доклад : 18
ЧЕРНОМОРСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ
Доклад: 3, Май 2010

ОТ СОСЕДСТВА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ
СОТРУДНИЧЕСТВУ:
ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

ЦЕНТР СТРАТЕГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ БЛИЖНЕГО ВОСТОКА ЧЕРНОМОРСКИЙ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЦЕНТР ИССЛЕДОВАНИЙ И ДИАЛОГА

**ОТ СОСЕДСТВА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ
СОТРУДНИЧЕСТВУ:
ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ**

**Доклад: 18
ЧЕРНОМОРСКИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ Доклад: 3**

Май 2010

Центр стратегических исследований Ближнего Востока

СОДЕРЖАНИЕ

Резюме.....	21
Введение.....	22
1. Исторический Взгляд на Турецко-Российские Отношения.....	22
2. Факторы Влияющие на Развитие Турецко-Российских Отношений	23
3. От Соседства к Стратегическому Сотрудничеству: Турецко-Российские Отношения	24
3. 1. Торговые Отношения Между Двумя Странами	24
3. 2. Сотрудничество в Энергетической Сфере.....	25
3. 3. Развивающееся Сотрудничество в Военной Сфере	26
3. 4. Взаимная Поддержка на Международной Арене	26
3. 5. Сотрудничество в Сфере Культуры	27
4. Препятствия на Пути Турецко-Российского Стратегического Партнерства.....	27
4. 1. Вопрос «Недоверия» и Некоторые Проблемы в Торговых Отношениях	28
4. 2. Региональная Конкуренция России и Турции	28
5. Другие Вопросы Повестки Дня Турецко-Российских Отношений	29
5.1. Кипрский Вопрос.....	29
5.2. Роль Армянской Диаспоры в Российско-Турецких Отношениях	29
5.3. Россия, Турция и ШОС.....	30
5.4. Позиция России в Вопросе Вступления Турции в ЕС	30
6. Визит Дмитрия Медведева в Турцию (11-13 Мая 2010)	31
Заключение	31

Автор:

**Ильяс Камалов, доктор исторических наук,
научный сотрудник Центра Стратегических
Исследований Ближнего Востока**
ilyaskamalov@orsam.org.tr

ОТ СОСЕДСТВА К СТРАТЕГИЧЕСКОМУ СОТРУДНИЧЕСТВУ: ТУРЕЦКО-РОССИЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ

Резюме

- * *В сближении России с Турцией, основными предпосылками стали: стремительное развитие торговых и дипломатических отношений между двумя странами, развитие событий на международной арене, недовольство ролью, отведенный Западом Москве и Анкаре, а также сходство во внешней политике двух стран, которое стало наблюдаться в начале XXI века.*
- * *Товарооборот между двумя странами в 2009 году достиг 40 миллиардов долларов США и таким образом Россия стала крупнейшим торговым партнером Турции. В ближайшее время этот показатель стороны планируют увеличить до 100 миллиарда долларов США в год.*
- * *Согласие России участвовать в нефтепроводе «Самсун-Джейхан», который воспринимается в роли конкурента собственному проекту «Бургас-Дедеагач», а также одобрение Анкарой проложения трубопровода «Южный Поток» через турецкие территориальные воды, который появился в виде альтернативы «Набукко», означает что в дальнейшем Турция и Россия будут больше сотрудничать чем соперничать в энергетической сфере.*
- * *Закреплению российско-турецкого энергетического сотрудничества будет способствовать и договоренность сторон в строительстве атомной электростанции в Турции, создание подземных газохранилищ на ее территории и строительство трубопровода «Голубой Поток-2».*
- * *Военная сфера – это еще одна область, в которой стороны планируют расширить сотрудничество в будущем.*
- * *Россия и Турция придерживаются единых взглядов по многим проблемным вопросам на международной арене. Стороны выступают за мирное разрешение конфликтов, включая и атомную политику Ирана. Страны поддерживают друг друга на международной арене, а также стараются совместно действовать в рамках таких организаций, как ОЧЭС и BLACKSEAFOR.*

- * *Несмотря на тесное сотрудничество, развитое странами в последнее время, такие вопросы как «скрытое» соперничество за влияние в Центральной Азии и на Кавказе, непризнание Россией Рабочей Партии Курдистана (РПК) террористической, «проблема восприятия друг другом», продолжающаяся между сторонами, возможно являются препятствием выхода российско-турецких отношений на самый высокий уровень.*
- * *Переходу турецко-российских отношений на новый уровень будет способствовать дальнейшее развитие в следующих направлениях: использование во взаиморасчетах в сфере торговли между странами собственных валют (рубль-лира), отмена визового режима, а также начало работы Высшего Совета по Российско-Турецкому Сотрудничеству во главе с премьер-министром/президентом обеих стран во время рабочего визита Дмитрия Медведева в Анкару. Впоследствии Высший Совет по Российско-Турецкому Сотрудничеству сформирует сферу сотрудничества и определит стратегические направления развития во всех областях, и тем самым создаст многомерное стратегическое партнерство.*
- * *Как бы не воспринимались турецко-российские отношения и как бы они не назывались, их развитие должно происходить независимо, т.е. турецко-российские отношения не должны зависеть от отношений Турция-ЕС и Турция –США.*

Введение

С приходом к власти Владимира Путина в Российской Федерации, а в Турции - Партии Справедливости и Развития (ПСР), турецко-российские отношения стали развиваться более быстрыми темпами. Если в 1990-х годах в турецко-российских отношениях основным направлением было развитие торговых отношений, то в настоящее время стали говорить о «стратегическом партнерстве» между двумя странами. Достижение товарооборота в 40 миллиардов долларов США между двумя странами, проведение частых переговоров, в том числе и на самом высшем уровне, поддержка друг друга на международной арене и увеличение сотрудничества в энергетической сфере, являются важными предпосылками для выхода турецко-российских отношений на уровень «стратегического партнерства». Начало развития турецко-российских отношений совпало с периодом, когда отношения как России так и Турции с Западом были не самыми лучшими. Поэтому российско-турец-

кое сближение в особенности в Турции стали характеризовать как возможность образования Евразийского Союза и Россия в некоторых средах Турции стала восприниматься как альтернатива ЕС. Расширение дипломатических отношений в 2010 году, в котором отмечается 90-летие начала Турецко-Советских (Российских) дипломатических отношений, создание Высшего Совета по Российско-Турецкому Сотрудничеству и отмена визового режима между странами, означает дальнейшее тесное развитие турецко-российских отношений и выход их на новый уровень.

1. Исторический Взгляд на Турецко-Российские Отношения

С самого начала выхода русских на историческую сцену было положено начало русско-турецким отношениям. Русский и турецкий народы жили бок о бок на протяжении многих веков. Несмотря на то, что часто были вынуждены воевать друг с другом, имеют много общего. Географическое расположение тер-

риторий обеих стран на Востоке и на Западе, является еще одним объединяющим фактором. Поэтому на Западе Россию и Турцию не считают Западными странами, а на Востоке – Восточными. Еще одним фактором, объединяющим Россию и Турцию, является создание и падение в один и тот же исторический период крупнейших империй, а затем основание на их месте двух новых государств.¹ Через короткий срок, два новосозданных государства посчитали необходимым сблизиться друг с другом.

Начало официальных отношений между Советской Россией и Турцией было заложено 90 лет тому назад, письмом М. Кемаля от 26 апреля 1920 года, которое было написано В. И. Ленину. В данном письме было предложено установить дипломатические отношения, а также была просьба о помощи в войне за независимость Турции. Взамен этого, Турция была готова бороться против империалистических держав вместе с Советской Россией. В результате, Советское правительство стало первым правительством в мире, которое признало Парламент Турции (Великая Национальная Ассамблея Турции) и Москва с Анкарой приняли решение об установлении дружеских отношений.² 16 марта 1921 года в Москве был подписан Договор о дружбе и братстве между двумя странами.

В договоре двух стран речь идет о «поддержке в борьбе против империалистов, единодушие в самоопределении судьбы народа и принципа братства наций». Кроме того, в договоре было подчеркнуто желание создать настоящее сотрудничество и постоянные дружеские отношения между странами. Все предыдущие договоры, заключенные между странами, были объявлены недействительными. В рамках настоящего договора, Советская Россия согласилась помочь Турции на сумму 10 миллионов рублей. Предоставляемая Советской Россией помощь являлась не только финансовой. Наряду с поставкой оружия и военной техники, Россия согласилась предоставить оборудование по производству оружия и других военных

потребностей. Для Турции особенно важную роль играла помощь в оружии и военной технике. Советский Союз, в рамках многогранного сотрудничества и дружбы, поддержал участие Турции на международных заседаниях о коллективной безопасности и разоружению.³

После этого, отношения между двумя странами стали стремительно развиваться. Наряду с дипломатическими отношениями наблюдалось сближение двух стран в экономической и культурной сферах. Советский Союз принял участие в нескольких проектах, которые внесли важный вклад в развитие промышленности Турции, и играл важную роль в строительстве текстильных фабрик в Кайсери и Назилли. К Советскому Союзу, протянувшему руку помощи в тяжелый для Турции период, Турецкая Власть того времени применила термин «Великий Северный Сосед». Однако вскоре сближение между двумя странами завершилось и страны оказались по разным сторонам во время «Холодной» войны. И лишь в 1991 году отношения между Турцией и наследником СССР – Российской Федерацией вновь ожили. Турецко-российские отношения, начавшиеся с «челночной торговли» в 1990-ые годы, в настоящее время находятся на стадии перехода в «стратегическое партнерство».

2. Факторы Влияющие на Развитие Турецко-Российских Отношений

В развитии турецко-российских отношений имеется несколько важнейших факторов. Одним из этих факторов является сходство во внешней политике двух стран, которое стало наблюдаться в начале 21. столетия. В начале 21. века как Москва, так и Анкара пересмотрели ведение своей внешней политики. Кремль начал вести многовекторную внешнюю политику⁴ и в этой сфере придал большое значение развитию отношений с соседними странами и государствами СНГ. В 2000 годах Турция начала вести внешнюю политику, которая основывается на решении проблем с соседними странами и построении отношений с ними. Так что параллели во внешней политике сбли-

зили Москву и Анкару. При этом необходимо отметить, что особенно в последние годы Анкара и Москва недовольны ролью, которая отводится им Западом. Россия выступает против того, чтобы Запад, рассматривал ее только как «бензоколонку, качающей нефть». В свою очередь, Турция не довольна тем, что ЕС и США используют её в качестве «моста» для ведения своей политики в Афганистане и на Ближнем Востоке при этом не поддерживая её ни в чем.

Вторым важнейшим фактором в сближении Анкары и Москвы, являются изменения на международной арене. Москва, расплатившаяся с внешними долгами и улучшившая экономику за счет энергетических ресурсов, начала проводить более активную внешнюю политику. Аналитики даже стали говорить о новой «Холодной войне» с США. В свою очередь развитие событий в Ираке отрицательно повлияли на турецко-американские отношения. Отношения Турции с ЕС в свою очередь из-за «непреодолимых преград» в процессе вступления Турции в ЕС, также можно охарактеризовать как сдержанными. Проблемные периоды в отношениях России и Турции с Западом, в свою очередь дали повод говорить о возможном союзе (сближении) двух важнейших держав Евразии, геостратегическое значение которой увеличивается с каждым днем.

В сближении Турции и России немалую роль сыграло и увеличение дипломатических контактов между странами. После первого визита в Турцию Владимира Путина (5-6 декабря 2004 года), дипломатические отношения между двумя странами стали более тесными. Наряду с переговорами, проводящимися на самом высоком уровне несколько раз в год, два раза в год проводится встреча министров двух стран. Данные встречи позволяют им оперативно решать внезапное появление каких-либо проблем между двумя странами и обеспечивать обмен мнениями о событиях, происходящих на международной арене. Увеличение уровня дипломатических отношений, несомненно привело к изменениям в экономических

и культурных отношениях. Благодаря всему этому разрешается проблема «восприятия», возникшая ещё во время «Холодной войны», что в свою очередь способствует турецко-российскому сближению. Еще одним важнейшим фактором, влияющим на развитие турецко-российских отношений, безусловно, является торговля. Отношения в этой сфере, начавшие с «челночной» торговли, в настоящее время образуют основу стратегического сотрудничества.

3. От Соседства к Стратегическому Сотрудничеству: Турецко-Российские Отношения

3. 1. Торговые Отношения Между Двумя Странами

Товарооборот между двумя странами в 2009 году достиг 40 миллиардов долларов США и Россия стала самым крупным торговым партнером Турции. Для сравнения, в 2003 году этот показатель был на уровне 6 миллиардов долларов США. Основными статьями экспорта России в Турцию является природный газ, его показатель составляет 42 %; нефть и нефтепродукты - 26 %. Основными группами товаров, импортируемых Россией из Турции, являются: текстильная продукция – 20%, сталь и металлопрокат -16 %, овощи и фрукты -12 %.⁵ Вместе с тем Турция ощущает дисбаланс в торговых отношениях с Россией. Турция выносит этот вопрос на повестку дня во всех встречах с Российской стороной. В ответ на это российская сторона заявляет, что дисбаланс уравнивается путем внесения турецких инвестиций в строительную отрасль России, «челночной» торговлей и туризмом. С 1990 годов около 150 турецких строительных компаний ведут свою деятельность в России, за это время они реализовали порядка 1000 проектов. В 2009 году количество российских туристов, навестивших Турцию, превысило 3 миллиона человек, что обусловило лидирующее место России среди других стран.⁶

3. 2. Сотрудничество в Энергетической Сфере

В объеме товарооборота между Россией и Турцией самую большую долю составляют российские энергетические ресурсы. Зависимость Турции, занимающей третье место среди стран, импортирующих российский природный газ, составляет примерно 60 %. В рамках договора, подписанного двумя странами в 1984 году, Россия с 1987 года начала экспорт газа в Турцию через газопровод, проходящий по территории Украины, Румынии и Болгарии. В 2005 году состоялся ввод в эксплуатацию газопровода «Голубой Поток».⁷ Благодаря этому проекту Турция стала одним из крупнейших партнеров России в энергетической сфере. Несмотря на то, что Турция закупает российский газ с 1987 года, между Россией и Турцией в этой сфере никогда не возникало серьезных проблем. Тем самым Россия доказала, что является надежным партнером.

Несмотря на сотрудничество в этой сфере, Россия и Турция до настоящего времени рассматривались конкурентами в вопросе доставки среднеазиатских энергоресурсов на международный рынок. Конкуренция связана с проектами «Голубой Поток» и «Набукко». Вместе с тем протоколы и договора, подписанные во время последнего визита В. Путина в Турцию (август 2010) означают, что отныне в энергетической сфере стороны будут больше сотрудничать, чем конкурировать. Россия, согласилась участвовать в нефтепроекте «Самсун-Джейхан», который считается конкурентом российского проекта «Бургас-Александрополис», а Анкара, в свою очередь, разрешила проложение газопровода «Южный Поток», который считается альтернативным «Набукко», через свои территориальные морские воды. Изменения в энергетической сфере региона стали причиной смены взглядов обеих сторон на вышеназванные проекты. Новое правительство, которое пришло к власти в Болгарии, сообщило о приостановлении

и повторном пересмотре всех проектов, включая «Бургас--Александрополис» и «Южный Поток», тем самым поставив под угрозу проекты, которым Россия придает важное значение. Россия, нежелающая оставаться зависимой от Украины и Беларуси в вопросе транзита газа и сознавая огромное значение собственного проекта «Южный Поток», ради его реализации, согласилась на транспортировку нефти по конкурирующему нефтепроводу «Самсун-Джейхан».⁸ А «присоединение» Турции к проекту «Южный Поток» можно объяснить тем, что для реализации собственного проекта «Набукко» недостаточно количества газа. Добычу газа для «Набукко» усложнили: нестабильная ситуация в Ираке, нежелание США участия в проекте Ирана, продолжение разногласий между Туркменистаном и Азербайджаном в вопросе распределения месторождений газа в районе Каспийского моря и неокончательное решение по поводу участия в проекте Казахстана. Кроме того, отрицательно сказалось на проекте «Набукко» негативная реакция Азербайджана на начало диалога между Арменией и Турцией, которая выразилась в использовании энергетических ресурсов, как «козырь» в отношениях с Турцией. Европейский Банк Реконструкции и Развития, а также Европейский Инвестиционный Банк, выступая источниками финансирования «Набукко» в то же время вели переговоры с Россией о финансовой поддержке проекта «Южный Поток». В результате, вопросы финансирования остались нерешенными. В итоге Россия и Турция нашли решение в поддержании собственных проектов друг другом. Однако это не означает, что Россия полностью отказалась от своих проектов, а Турция от проекта «Набукко».

Во время визита В. Путина, стороны так же договорились о строительстве Россией атомной электростанции и создании подземных газохранилищ в Турции, а также о строительстве газопровода «Голубой Поток-2». В то же время стороны договорились, что и после 2011 года Турция будет продолжать потреблять российский газ, поступающий через

Западный газопровод.⁹ Все это свидетельствует о том, что в будущем энергетические, а вместе с ней торговые и даже политические отношения будут развиваться более быстрыми темпами. Вышеуказанные обстоятельства, несомненно, сделают Турцию более зависимой от России в энергетической сфере. Однако необходимо отметить, что данная зависимость не является односторонней. Если все запланированные проекты (строительство «Голубого Потока-2», присоединение России к проекту нефтепровода «Самсун-Джейхан» и присоединение Турции к проекту «Южный Поток») будут осуществлены, Москва в свою очередь окажется в транзитной зависимости от Анкары. Таким образом можно сказать, что Россия, желающая избавиться от транзитной зависимости Беларуси и Украины и укрепить свое энергетическое доминирование в Евразийском регионе и Турция, которая хочет стать «энергетическим» мостом между Западом и Востоком, делают уверенные и правильные шаги в энергетическом сотрудничестве.

3.3. Развивающееся Сотрудничество в Военной Сфере

Между Россией и Турцией развивается сотрудничество и в военной сфере. Следует отметить, что сотрудничество в военной и технологической сфере между Россией и Турцией опирается на прошлое. Турция еще в 90-х годах закупала российское оружие и вертолеты.

Российская компания «Рособоронэкспорт» в апреле 2008 года выиграла тендер на поставку ракет и противотанковых систем Турецким Вооруженным Силам. Ракетный комплекс «Корнет», который будет поставлен Турции, обладает возможностью направлять ракету при помощи лазерных лучей, а это значительно увеличивает точное попадание в скопление орудий и транспорта противника. Таким образом, Россия сотрудничая с Турцией и в военной сфере, в тоже время имеет значительный «козырь» на рынке вооружения, где конкурирует с США. Тема развития военных отноше-

ний между двумя странами была затронута и во время визита в Турцию 23 июня 2008 года Главнокомандующего Военно-Морским Флотом России Адмирала В. Высоцкого. В ходе переговоров, стороны договорились о развитии совместной коллективной системы региональной безопасности, проведении совместных учений на Черном море и координации действий российских и турецких моряков.¹⁰ Совместные усилия российских и турецких военных, несомненно, выведут на новый уровень российско-турецкие отношения. Однако, несмотря на военное сотрудничество России с Турцией, одной из стран НАТО, потенциал в данной сфере используется не в полной мере. В этой связи бывший министр обороны России Сергей Иванов, отметил: «Должен признать, что принятие турецкой армией стандартов НАТО, определенных США и другими Западными странами, создает жесткую конкуренцию в нашем военном сотрудничестве. А также необходимо принять во внимание, что в политической и военной среде Турции сложилась определенная симпатия к этим странам».¹¹

3.4. Взаимная Поддержка на Международной Арене

Несмотря на конкуренцию за влияние на Кавказе и в Центральной Азии, Россия и Турция имеют схожие точки зрения по многим международным вопросам. В июле 2005 года во время переговоров между Р. Т. Эрдоганом и В. Путиным, Эрдоган сказал: «*И включая вопросы касающиеся сохранения стабильности в мире, наши взгляды на региональную обстановку полностью совпадают*».¹² Турция сыграла важную роль во вступлении России в ОИК в качестве наблюдателя, а Россия в свою очередь поддерживает вступление Турции в ЕС. Россия, в которой проживают 20 миллионов мусульман, подала заявку на вступление ОИК в качестве наблюдателя для того, чтобы быть посредником в конфликтах на Ближнем Востоке, защищать свои политические и экономические интересы в регионе и развивать хорошие отношения с исламскими

странами. Пакистан, взволнованный тем, что Индия, взяв в пример Россию, вступит в ОИК, был против даже статуса наблюдателя России, но благодаря проявленной инициативе со стороны Турции, Россия все же получила статус наблюдателя.

В тоже время Турция поддерживает и вступление России во Всемирную Торговую Организацию (ВТО). Россия, как и Турция, стремится решать мирным путем проблемы на Ближнем Востоке, а особенно, проблему Ирана. Данный подход Москвы и Анкары предоставляет возможность поддерживать отношения со всеми странами региона. И действительно, только Россия и Турция находятся в контакте со всеми странами и группами региона. Данное положение, еще больше повышает влияние этих двух стран в регионе. С другой стороны, обе страны готовы взять на себя обязательства «моста» между Востоком и Западом и это их сближает. Стороны так же договорились о более активном действии в рамках Организации Черноморского Экономического Сотрудничества (ОЧЭС) и BLACKSEAFOR. Турция и Россия выступают за обеспечение стабильности в этом регионе и при этом против какого либо вмешательства извне. Уполномоченные лица Турецкой республики выражают беспокойство проектом «ACTIVE ENDEAVOUR» (Активные усилия) созданной после событий 11 сентября и предусматривающий контроль НАТО над Черным морем. Этот проект затрагивает права Турции, прописанные в Конвенции Монтрё. Россия, как и Турция, не желает присутствия сил НАТО в Черном море.¹³ Этими общими интересами и объясняются схожие политики в регионе.

3. 5. Сотрудничество в Сфере Культуры

Инвестиции турецких компаний и «челночная» торговля, сыграли роль в развитии не только экономических, но и культурных отношений. Рост связей между народами обеспечил более тесные отношения двух стран. Причиной увеличения культурных отношений послужил также рост смешанных браков.

Российские общества, действующие в таких крупных городах как Анкара, Стамбул, Измир и Анталья, играют важную роль в развитии отношений в культурной сфере.

В 2007 году в Турции проводился год Российской культуры, а в 2008 году в России – год Турецкой культуры. Таким образом, проведенные мероприятия вывели обе страны на новый уровень культурных отношений. Следует отметить, что развитию культурных отношений способствуют диалоги, проводимые учеными двух стран, подписание договоров между университетами и архивами, а также программы по обмену студентами и преподавателями. Но все же, сотрудничество в этой сфере происходит не на полную мощь. В связи с этим большое значение приобрели подписанные в 2009 году протоколы о сотрудничестве в таких областях как культура, искусство, наука, образование и спорт, и которые должны будут реализованы в ближайшее время. Таким образом, сотрудничество в сфере культуры обеспечит решение проблем «восприятия и недоверия», оставшийся со времен «Холодной» войны и поможет россиянам и туркам лучше узнать друг друга.

4. Препятствия на Пути Турецко-Российского Стратегического Партнерства

После визита В. Путина в Турцию в августе 2010 года турецкий премьер-министр Р. Т. Эрдоган заявил, что российско-турецкие отношения выходят на новый уровень, на уровень «стратегического партнерства». Но не смотря на быстро развивающиеся торговые и политические отношения между двумя странами все таки ещё рано говорить о полноценном «Стратегическом Партнерстве». Действительно, во время этого визита Владимир Путин не словом не обмолвился о стратегическом партнерстве в турецко-российских отношениях. Вместе с тем Путин отметил, что отношения России и Турции должны достигнуть уровня Российско-Германских и Российско-Французских отношений. Для этого, обе стороны должны приложить максимум уси-

лий для устранения определенных препятствий в двухсторонних отношениях.

4.1. Вопрос «Недоверия» и Некоторые Проблемы в Торговых Отношениях

Несмотря на сближение, происходящее в последнее время, вопрос «недоверия» остается препятствием на пути турецко-российского стратегического партнерства. Москва не забывает, что Турция является членом НАТО и крупнейшим региональным союзником США. В Турции часто речь идет о том, что Россия использует энергоресурсы как «козырь» во внешней политике. Также негативно сказывается на турецко-российских отношениях проблемы на российских таможнях, с которыми сталкиваются турецкие грузовики и проблемы ограничения ввоза турецких овощей и фруктов в Россию.

Несмотря на то, что Россия и Турция взаимодействуют в борьбе с терроризмом, Россия не включила РПК (Рабочая Партия Курдистана) в список террористических групп.¹⁴ В Москве проживает большое количество курдов, которые состоят более чем в десяти организациях. Несмотря на то, что указанные организации основаны в соответствии с законодательством Российской Федерации, даже российские аналитики уверены, что часть из них имеют отношения с РПК. Кремль, запрещая данные организации, не желает портить отношения с курдами, так как они занимают важное место в политике России на Ближнем Востоке. Российские политики заявляют, что в список террористических организаций включены только те, которые вредят интересам России и действуют на их территории. Опять же, одной из причин невнесения Кремлем РПК в список террористических групп, является недоверие обещанию Анкары не поддерживать террористов, действующих на Кавказе. С другой стороны включение Москвой РПК в данный список, внесло бы положительный импульс в развитие российско-турецких отношений.

4. 2. Региональная Конкуренция России и Турции

Несмотря на то, что Турция и Россия имеют много общих взглядов на региональные вопросы, Кавказ и Центральная Азия создают область конкуренции между Россией и Турцией. Москва «с завистью» смотрит даже на малейшее движение Турции, направленное на Центральную Азию. Москва, контролируя энергетические ресурсы, пытается предотвратить сближение бывших Советских Республик с Западом, недовольна поведением Анкары, которая поддерживает данный процесс. Примером конкуренции двух стран на Кавказе является неофициальное объединение России с Арменией и Ираном против «союза» Турция-Азербайджан-Иран.

Несмотря на то, что российские официальные лица официально поддерживают разрешение проблемы Нагорного Карабаха, решение данной проблемы а также открытие границ между Турцией и Арменией, не в интересах Кремля. Разрешение данной проблемы лишит Кремль важного «козыря» в отношениях с Азербайджаном и Арменией. Кроме того разрешение проблемы Нагорного Карабаха и открытие границ между Турцией и Арменией, ускорят интеграцию Армении с Западом, что оставит Россию без самого важного союзника в регионе. Вместе с тем российские официальные лица, зная, что они не могут препятствовать данному процессу, чтобы не остаться вне этого процесса, выступают инициаторами урегулирования вопроса Нагорного Карабаха и стараются держать этот процесс под своим контролем. Кроме этого Россия, проблему Нагорного Карабаха и сближение Турции и Армении хотят рассматривать по отдельности. Москва при решении данной проблемы (Нагорного Карабаха) старается держать Турцию на расстоянии, а Анкара, в то же время, делает то же самое в отношении России. Но на самом деле вопрос Нагорного Карабаха невозможно решить ни без России, ни без Турции. Совместное сотрудничество России и Турции в этом вопросе, могло бы обеспечить

долгосрочную стабильность в этом регионе.

Как и упоминалось выше, при решении проблем Ближнего Востока и региональных вопросов Россия и Турция придерживаются одинаковых позиций, что сближает Москву и Анкару. Но если турецкое и российское влияние начнет возрастать на Ближнем Востоке и на Балканах, которым обе стороны в последнее время придают все большее значение и если следующие шаги России и Турции в этих направлениях приобретут политический характер, то сотрудничество в любой момент может перерасти в конкуренцию. Поддержка Анкарой и Москвой разных этнических и религиозных слоев этих регионов может привести к формированию новых блоков в регионах.

В ближайшем будущем одной из возможных зон, в которой могут столкнуться интересы Турции и России, является Крым. Нерешение проблемы татар, возвращающихся на родину на Крымский полуостров, обладающий пестрым этническим составом, попытка США открыть в Крыму отдельное диппредставительство, наряду с посольством, а также попытка, в период правления Виктора Ющенко, провести на полуострове совместные учения Украины и НАТО, вызывающие нестабильность на полуострове. Вмешательство России и Турции, господствовавших на полуострове в разные периоды может привести к столкновению интересов на полуострове и к изменению политической ситуации в Черноморском регионе. Таким образом сферы и регионы, в которых Россия и Турция сегодня сотрудничают, впоследствии могут привести к конкуренции.

5. Другие Вопросы Повестки Дня Турецко-Российских Отношений

5.1. Кипрский Вопрос

В отношениях между Россией и Турцией, важное место занимает и Кипрский вопрос. В апреле 2004 года на Совете Безопасности ООН, используя право вето при голосовании по Кипрскому вопросу, Россия показала, что

играет важную роль в решении этой проблемы. Но не следует забывать о том, этот шаг со стороны России нужно оценить как поддержку, оказанную Греческой стороне Кипра. В последние дни своего президентства Путин, на пресс-конференции, посвященной Косовской проблеме и проведенной в Кремле для местных и зарубежных журналистов, подчеркнул связь между вопросами по Косово и ТРСК, обосновав это тем, что Турецкая Республика Кипр уже 40 лет является «независимой», а Запад, не признавая это, до сих пор применяет к ней политику двойного стандарта.¹⁵ Но это вовсе не означает, что Россия защищает позицию ТРСК. Россия в вопросе ТРСК придерживается такой же позиции как и ООН. Заявление же Путина нужно рассматривать в рамках объявления независимости Косово, которое произошло вопреки протестам со стороны Сербии, России и даже ООН.

Во время своего визита в Турцию в 2005 году В. Путин заявил о поддержке плана Аннана в рамках ООН и о необходимости устранения изоляции по отношению к ТРСК, но никаких конкретных шагов пока еще не предпринято. Переговоры между Премьер-Министром ТРСК М. А. Талатом и Министром иностранных дел России С. Лавровым, в рамках 31. Саммита Министров Иностранных Дел Организаций Исламской Конференции, проведенной в Стамбуле в 2004 году были первым и последним прямым контактом ТРСК и Москвы. Важнейшим препятствием, которое мешает развитию отношений Москвы и ТРСК, является взаимоотношения России с Грецией и Греческой частью Кипра. Москва придает большое значение политическим, а особенно экономическим отношениям с данными странами, и не желает ухудшения данных отношений.

5.2. Роль Армянской Диаспоры в Российско-Турецких Отношениях

В России проживает крупнейшая армянская диаспора. В связи с этим армяне имеют мощное влияние в России. Армяне, занимающие

значительный вес в экономике и политике России, в 1995-2000 годах смогли провести вопрос событий между Армянами и Турками в начале 20. века в Думу, в нижнюю палату Федерального Собрания Российской Федерации. Однако решение по данной тематике, принятое в думе, намного «мягче» решений, принятых в парламентах Европы, и носит характер осуждения. Россия придает большое значение отношениям с Турцией и не поддается давлению армян, тем самым предотвращает принятие других решений по данному вопросу.

5.3. Россия, Турция и ШОС

В последнее время всесторонне обсуждается необходимость вступления Турции в ШОС, хотя бы в статусе наблюдателя. Даже по мнению некоторых турецких аналитиков, два самых важных члена этой организации - Россия и Китай, поддерживают членство Турции в ШОС. Однако, пересмотрев структуру, цель основания и деятельность ШОС, можно сказать, что для Турции ШОС не является альтернативой и кроме того, Россия и Китай не настаивают на ее членстве в этой организации. ШОС, основанная в 2001 году, имеет цель стать Организацией, обеспечивающей региональную безопасность. Аналитики уверены, что Россия и Китай сотрудничая и в рамках ШОС стремятся снизить воздействие США в регионе. Успешное проведение совместных военных учений Китаем и Россией, доказывает их готовность к защите стабильности в регионе и их решимость в вопросе вытеснения США из региона.¹⁶

Поэтому это будет противоречить цели организации, если заявим, что Россия и Китай желают видеть Турцию в рядах ШОС. Так как Турция является членом НАТО и самым важным стратегическим союзником США в своем регионе. Также Россия и Китай работают над увеличением активности организации ШОС в Центральной Азии. А Турция обладает культурными и историческими связями со Средней Азией. Поэтому если она станет членом этой организации наравне с Россией и

Китаем, это приведет к разделению влияния в регионе на три части. Не стоит ожидать, что Россия и Китай готовы делиться своим влиянием с третьей стороной. С другой стороны не смотря на то, что страны-члены ШОС, заявляют, что действия ШОС не направлены против кого либо, посмотрев на состав организации нужно заметить, что большинство стран организации занесены в «черный список» США. Следует отметить, что Россия и Китай не настаивают на членстве Турции в ШОС, как это заявляют некоторые турецкие аналитики и Турция не сильно в этом заинтересована. ШОС рассматривает Турцию как партнера, с которым необходимо сотрудничать по многим направлениям. Для Турции такой подход во взаимоотношениях будет даже более выгодным, чем членство в организацию.

5.4. Позиция России в Вопросе Вступления Турции в ЕС

Нет сомнений, что Россия очень внимательно наблюдает за процессом переговоров Турция-ЕС. После заявления ЕС о начале переговоров с Турцией по данной теме, Москва высказалась, что она не против вступления Турции в ЕС, хотя в российских газетах сразу же появились такие заголовки, как «Прощай Турция». Как выразился бывший премьер-министр России Е. Примаков, Россия, опираясь на прошлый опыт, вместо того, чтобы препятствовать вступлению Турции в ЕС, постарается заранее решить с ней все накопившиеся вопросы.¹⁷

Москва, тесно сотрудничая с ЕС, выступает против расширения НАТО, но не против расширения ЕС. В последнее время в России все чаще стали говорить о перспективах членства России в ЕС. Однако, отношения ЕС и России носят двоякий характер. Кремль находится в сотрудничестве со старыми странами-участниками ЕС и имеет некоторые ранее нерешенные вопросы с ее новыми членами. По этой причине происходят ограничения во взаимоотношениях между ЕС и Россией. Поэтому членство в ЕС Турции, своего соседа и само-

го важного экономического партнера, пойдет только на пользу России, поскольку это будет означать увеличение количества союзников в ЕС. После вступления Турции в ЕС, она сможет играть важную роль в отношениях России с ЕС.

6. Визит Дмитрия Медведева в Турцию (11-13 Мая 2010)

Как и отмечали выше не смотря на то, что с начала 21-ого века турецко-российские отношения стали развиваться более быстрыми темпами, говорить о «стратегическом партнерстве» пока рановато, так как на пути к нему существует ряд препятствий. Но следует отметить, что стороны готовы преодолевать препятствия, возникающие при укреплении данного сотрудничества. В этом плане важную роль будет играть визит президента Российской Федерации Д. Медведева в Турцию, который запланирован на 11-13 мая 2010 года.

Важным шагом в этом направлении несомненно будет отмена визового режима между странами. Сразу после последнего визита В. Путина турецкие должностные лица заявили, что начались переговоры с Россией об отмене визы. Накануне визита Д. Медведева принято двухстороннее окончательное решение об отмене визы и ожидается подписание договора. Несомненно, отмена визового режима для Турции будет выгоднее, чем для России и это нужно рассматривать как успех турецкой дипломатии. Для российских граждан, посещающих Турцию и приобретающих визу в аэропортах, отмена визы избавит их только от расходов на ее получение, которые составляют 20-30 долларов США. А турецкие граждане, желающие посетить Россию, избавятся от проблем, связанных с получением виз в диппредставительствах. Следует отметить, что российская виза гораздо дороже турецкой. Таким образом, инициатива в этом процессе принадлежит турецкой стороне, так как изменения в визовом режиме будут выгоднее для Турции. Отмена визы будет означать что, между странами разрешается вопрос доверия.

Особенно это относится ко взгляду России на Турцию. В настоящее время Россия, за исключением стран СНГ, с немногими странами отменила взаимный визовый режим. Таким образом, взаимная отмена визового режима между Россией и Турцией, означает устранение вопроса недоверия и осознания сближения между двумя странами. Безусловно, отмена виз увеличит взаимную посещаемость стран, позволит двум народам лучше узнать друг друга и приумножит экономические и культурные отношения.

Во время визита Д. Медведева, ожидается обсуждение следующих тем: увеличение товарооборота до уровня 100 миллиардов долларов США и использование в торговой сфере рубль и лиру вместо доллара США. По данным вопросам уже велись встречи и работа в этой сфере ведется по сей день. Разрешение данного вопроса устранил проблему давления курса, облегчит деятельность предпринимателей и приведет к увеличению товарооборота между двумя странами.

Также предпосылкой к «стратегическому партнерству» России с Турцией является начало работы Высшего Совета по Российско-Турецкому Сотрудничеству во главе с премьер-министром Республики Турции и Президентом Российской Федерации. Ранее реализацию такого рода взаимодействий Российская Федерация осуществила только с Германией, Францией и Италией, которые являются ее крупнейшими Европейскими партнерами. Таким образом, Москва обозначила важность, которую придает Турции. Можно предположить, что следующим шагом после создания Высшего Совета по Российско-Турецкому Сотрудничеству, который образует сферу сотрудничества и стратегическое направление во всех областях, будет многомерное «стратегическое партнерство».

Заключение

Не смотря на вышеуказанные препятствия на пути развития турецко-российских отноше-

ний более быстрыми темпами, уже сегодня идет речь о выводе уровня этих отношений на уровень стратегического партнерства. В начале 20. века Талат Паша следующим образом охарактеризовал турецко-российские отношения: «У нас нет своей политики по отношению к России. И что бы не посоветовал нам русский посол Игнатъев, мы все сделаем наоборот». В начале же 21. века его слова заменили слова Председателя ОПБТ (Объединение палат и бирж Турции) Р. Хисарджиклыоглу: «В настоящий момент нет ни одного препятствия для ограничения российско-турецких отношений, как это было в период «Холодной» войны. Сейчас Турция и Россия

могут добиться того, чего добились Германия с Францией».¹⁸

Общие взгляды двух стран на развитие событий в региональном и глобальном аспекте, сближают Турцию и его «Большого Северного Соседа» - Россию. Отношения, начавшиеся с «челночной торговли», в настоящее время развиваются в рамках многомерного стратегического сотрудничества. Вместе с тем для достижения «стратегического партнерства», о котором говорил премьер-министр Турции Р. Т. Эрдоган, сторонам над этим нужно ещё поработать. В связи с этим, договора, которые будут подписаны во время визита Дмитрия Медведева в Турцию в мае 2010 года, будут иметь большое значение.

- 1 О турецко-российских отношениях см. Ömer Göksel İşyar, *Sovyet-Rus Dış Politikaları ve Karabağ Sorunu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004; S. İ. Aralov, *Bir Sovyet Diplomatının Anıları*, Hasan Ali Ediz (çev.), Birey Toplum Yayınları, Ankara, 1985; R. Tacibayev, *Siyasette, Kültürde, Sanatta Türk-Sovyet İlişkileri: Kızıl Meydan'dan Taksim'e*, Truva Yayınları, İstanbul, 2004; Mehmet Saray, *Türk-Rus Münasebetlerinin Bir Analizi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1998; В. Н. Коптевский, *Россия-Турция: Этапы Торгово-Экономического Сотрудничества*, Москва 2003.
- 2 A. Kolesnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, çev. İ. Kamalov, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- 3 A. Kolesnikov, *Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, çev. İ. Kamalov, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 2010.
- 4 О внешней политике России в начале 21. века см. *Внешняя Политика России: От Ельцина к Путину*, сост. С. Кройцбергер, С. Грабовски, Ю. Унзер, Киев 2002.
- 5 İlyas Kamalov, *Putin'in Rusya'sı, KGB'den Devlet Başkanlığına Vladimir Putin*, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2004, c. 158.
- 6 "Turizmde Olga, Helga'yı İlk Kez Geçti", *Vatan*, 23 İyüla 2009.
- 7 Михаил Зыгарь, «Проект Путин и Друзья», *Власть*, Но. 50, 19 Декабря 2005, с. 28.
- 8 Сергей Куликов, «Москва Угодила в Болгарский Капкан», *Независимая Газета*, 30 İyüla 2009.
- 9 İlyas Kamalov, "Türkiye ile Rusya'nın "Enerji" k Dansı Sürüyor", *Yeni Şafak*, 8 Ağvusta 2009.
- 10 İlyas Kamalov, "Kapatmanın Gölgesinde Türk-Rus Yakınlaşması", *Yeni Şafak*, 5 İyüla 2008.
- 11 Cenk Başlamış, "Ortak Olalım", *Milliyet*, 5 Eylül 2005.
- 12 Suat Kınıkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası, Türk Dünyası-Çin*, Но. 1, 2006, с. 100.
- 13 "НАТО: Черноморские противоречия", 2 Марта 2006, http://www.turtsia.ru/full_news.php?nid=439
- 14 Тимофей Борисов, «Кому на Руси не Жить», *Российская Газета*, 8 Ağvуста 2006.
- 15 "Путин Сравнил Косово с Турецкой Республикой Северного Кипра", 14 Феврала 2008, <http://www.novopol.ru/text36861.html>
- 16 İlyas Kamalov, "Şanghay Ekseni, NATO'yu Dengeleyebilir mi?", *Stratejik Analiz*, Но. 69, с. 12-13.
- 17 Вадим Масальский, "Вступление Турции в Евросоюз и Опсения России", 5 Октябрия 2005, <http://www.voanews.com/russian/archive/2005-10/2005-10-05-voa4.cfm?textmode=0>
- 18 Suat Kınıkoğlu, "Türk-Rus İlişkilerinin Anatomisi", *Avrasya Dosyası, Türk Dünyası-Çin*, Но. 1, Ankara 2006, с. 100-105.

Mithatpaşa Caddesi 46/4 Kızılay/Ankara
Tel: 0(312) 430 26 09 Fax: 0 (312) 430 39 48
www.orsam.org.tr, orsam@orsam.org.tr
www.blacksea.org.tr, blacksea@blacksea.org.tr